

A MAGYAR POLGÁRI FILOZÓFIA EMLÉKEZETE

Nec iudex, nec laudator temporis acti: sem bírálni, sem magasztalni nem akarja annak a két kötetnek a szerzője, illetve szerkesztője a magyarországi filozófia történetének azt a szeletét, amely leghosszabb életű folyóiratához, az *Athenaeum*hoz kötődik. Ötvenöt évig (1892—1947) képviselte ez a mára jórészt elfelejtett folyóirat a Magyar Tudományos Akadémia égíse alatt a magyar filozófiai tudományosságot, ötvenöt évig szerveződött a „hivatalos” magyar filozófiai élet e némileg központi, szekuláris gondolkodást képviselő orgánium köré.

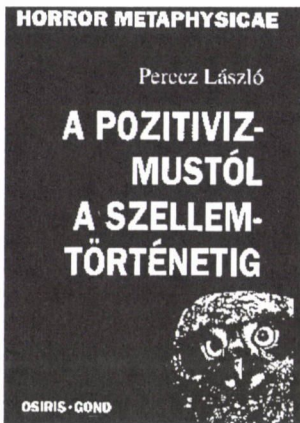
Filozófiai élet ma is van hazánkban, sőt Lukács György és iskolájának egyes tagjai révén a határaink között termett filozófia belekerült a nemzetközi filozófia áramlásába, de az *Athenaeum* 1947. évi megszűntével megszakadt egy folyamat, amely a magyar polgári értelmiség műveltségének forrásából táplálkozott, és szerencsésebb körülmények között talán fennmaradt, talán folytatódott volna. Igaz, hogy fennállása idején nem hozott kimagasló eredményeket, de legalább nem akadályozta meg a választás lehetőségét különböző iskolák, ideológiák, gondolkodási áramlatok között, ami 1947 után hosszú időre megszűnt. Az *Athenaeum* szellemileg nyitott, liberális volt még egyetlen gondolkodási iránynak, a késő-pozitivizmusnak eljegyzett évtizedeiben is, s ez a nyitottság biztosította fennmaradását és folyamatosságát 20. századi történelmünk első felének ugyancsak viharos körülményei között. Hiszen a lap a rendíthetetlennek tű-

nő béke és a századforduló polgári prosperálásának körülményei között indult 1892-ben, túlélte az Osztrák—Magyar Monarchia felbomlását és az ezt követő zűrzavaros időszakot, túl a trianoni megrázkódtatást, a bal- és jobboldali diktatúrák éveit, a konszolidációt, a fasiszta tendenciák kibontakozását és a második világháború viszontagságait, sőt, úgy tűnik, hogy utolsó virágzását éppen ezekben az években érte meg.

Az *Athenaeum* történetének hűséges és megbízható krónikása, Percz László jogosan hangsúlyozza, hogy az *Athenaeum*, noha filozófiai szakfolyóiratnak indul, kezdetől fogva nyitva tartja lapjait más társadalomtudományi, elsősorban jogi, közjogi, esetleg történeti, vagy éppen természettudományi elvi tanulmányok előtt. Ez a szerkesztési gyakorlat nem csupán az első szerkesztő törekvéséből következik, hogy némely áttekintő, szemleszerű jelleget adjon a lapnak, hanem a pozitívizmusnak abból az elvéből is, hogy a filozófia feladata és hivatása a szaktudományok eredményeinek összefoglalása, felhasználása és elvi-elméleti szintre emelése. Az *Athenaeum*ot első szerkesztője, Pauer Imre pozitívista programmal indította útjára és a folyóirat történetének első harmada kifejezetten a pozitívizmus jegyében maradt, még akkor is, amikor iránya nem volt már korszerű.

A következetes pozitívizmus annyiban mégis hasznára volt a lapnak, hogy határozott profilt adott neki, kevés kivétellel következetességet iránytartásban. A poziti-

vizmust 1924-től felváltó irányok, amelyeket Perecz László találóan nevez „új idealizmusnak”, majd 1920-tól kezdve „szellem-történeti korszaknak”, tulajdonképpen a hazai gondolkodásunkra sok tekintetben jellemző, némileg szkeptikus eklekticizmus periódusai: semmit sem zárnak ki teljességében és semmit sem fogadnak el fenntartás nélkül. Van ebben a szellemi attitűdben valami a hosszú történelmi tapasztalatból eredő bölcsességből, és a századforduló korszerű dekadenciájából. „Mért legyek én tisztességes? Kiterítenek úgysis! Mért ne legyek tisztességes! Kiterítenek úgysis” — írta *József Attila*.

Mindazonáltal cáfolhatatlanul igaza van Perecz Lászlónak, ha megállapítja, hogy hazai gondolkodásunk történetében a szkeptikus és liberális pozitívizmus után a kezdeti háborús lelkesedés paralleljaként magasra csaptak a szenvedélyes idealizmus hullámai.

Ezek közé kell sorolni a „nemzeti filozófia” reformkori romantikus gondolatának újraébresztését, amelyet az *Athenaeum* új, sokoldalú szerkesztője, *Alexander Bernát* maga propagál, holott jól tudja, hogy az európai eredetű civilizáció domináns forrásai, a görög, zsidó, keresztény hagyomány közősek, hogy a valódi különbség nem a közös civilizációhoz tartozó népek, illetve gondolkodásmódjuk között van, hanem a civilizációk hagyomány határai által elválasztott népcsoportok között húzódik. A kínai vagy az indiai hagyomány az, amely alapvetően különbözik az európaiktól, ámbar napjainkra ez a különbség is egyre halványodik, legálábbis a „magas” kultúra szintjén. Az egy

civilizáción belüli népek karakterológiai megkülönböztetése az európai nemzetek kialakulásával párhuzamosan létrejött mulat-ságos játék, amelynek kétségkívül megvan az igaz és igazolható momentumai: a történelemből, a környezetből, a hagyományokból származók, a társadalmi tagozódás által befolyásoltak, a vallási hovatartozás, a felekezeti különbözőség által színezettek — de ezek nem a tudomány és benne a filozófia tételeinek igazságértékét érintik. Descartes vagy Spinoza, vagy Hegel felismeréseit, Szent Ágoston vagy Szent Tamás gondolati (gondolkodási) örökségét az európai filozófiai hagyomány egységesen örzi, még akkor is, ha tudatosan már nem követi hagyományait. Az *Athenaeum* józan és óvatos konzervatívizmusát jellemzi, hogy minduntalan visszatért a filozófiatörténet klasszikusaihoz.

Erre annál inkább szüksége volt, mert az új távlatokat is nyitó Alexander Bernát-nak öt évnyi szerkesztősége és a Filozófiai Társaságban betöltött elnöksége után 1920-ban le kellett mondania minden funkciójáról, mivel a lapban olyan „baloldali”, tegyük hozzá, igazán nem különösebben jelentős szerzőknek is helyet adott, mint *Fogarasi Béla*, *Varjas Sándor*, *Révész Géza* és mások. (Révész 1919 után a lapban többé nem jelentkezett, csak 1945 után küldött még egy tanulmányt, amely az *Athenaeum* utolsó számában meg is jelent.)

Perecz László monográfiájából világosan kitűnik, hogy az *Athenaeum* 1920 után elvesztette azt a jelentőségét a magyar szellemi életben, amelyet addig betöltött. Óvatos, politikailag jobbközépre tartó konzervatív folyóirat lett belőle, azzal együtt, hogy szakmai színvonalra megemelkedett, tudományos koncepciója kialakult, látóköre kiszélesedett, főként a 30-as években, amikor *Prohászka Lajos* szerkesztette. Fennállása utolsó két és fél évtizedének történetében a *Pauler Ákos*, *Kornis Gyula*, *Prohászka Lajos* és báró *Brandenstein Béla* által képviselt szellemiség játszotta benne az irányító szerepet, alakította ki azt a „katedrafilozófiai” iskolát a budapesti egyetemen, amelyből azután a második világháború után a két oly igen különböző sorsú és jellemű, de némileg a hazai tradíciókat folytató gondolkodó, mint *Mátrai László* és *Hamvas Béla* kinőtt.

Perecz László könyve nélkülözhetetlen lesz a magyar polgári filozófia történetének megírásához, de egész szellemi történetének megértéséhez is. Noha csak egy folyóiratról szól, amely nem is mozgott már fennállásának utolsó harmadfél évtizedében a hazai szellemi élet fővonalában, híven tükrözi a két háború közötti magyar polgárság orientáció hiányát, bizonytalankodásait, próbálkozásait, egyben azonban színvonaligényét, megújuló törekvését az önállóságra és függetlenedésre Közép-Európa népei és az általuk képviselt szellemi áramlatok, illetve nacionalista gyűlölködések között. Minden vágyával a Nyugathoz kapcsolódott, és nem vette tudomásul, vagy legalábbis nem kellő mértékben, a szláv többségi közeget, amelyben élt. Szláv vonatkozású vagy szláv szerzőtől származó írás az *Athenaeum*-ban gyakorlatilag nem jelent meg: még az aránylag gazdag recenziós rovatban is fennállásának 1920-tól számított utolsó negyedszázadában csupán egyetlenegy.

Kérdéseket és kételyeket minden elkészült munkával kapcsolatban meg lehet fogalmazni, de ez nem teszi kétséggé, hogy Perecz László könyve gondos munkán alapuló sikeres vállalkozás.

Az általa rajzolt képet érdemes egybevetni *Horváth Lukács Borbála* 60-as évekbeli kandidátusi disszertációjával, amelyet a magyarországi szellemi-történeti iskola fő orgánusról, a Minerváról írt.

Perecz László mérész, de sikeres történeti áttekintésének jelentőségét egy másik, az övénél testesebb és szintén hézagpótló kötet egészíti ki, amely a veszprémi *Pannon Panteon* 15. köteteként jelent meg *Athenaeum-tár* címen és tartalmazza a Magyar Filozófiai Társaság vitaüléseinek szövegeit 1938 és 1944 között. A csaknem 800 oldalas kiadványt *Kószegi Lajos* szerkesztette *Kunszt György* és *Laczkó Sándor* társ-szerkesztésével, *Kunszt György* bevezető tanulmányával, *Perecz László* utószavával (amelyben könyvének kivonatát adja) és egy repertóriummal, amelyben az *Athenaeum* valamennyi számának tartalomjegyzékét közzéteszi *Gulikai Márta*. A felsorolt nem, vagy egyelőre kevésbé ismert nevek és főleg az egészen kiváló tudományos-filológiai munka, amely hozzájuk kapcsolódik, éke-sen bizonyítják — ha más példákra ezúttal

nem hivatkozunk is —, hogy eltűnőben van hazánkban Budapest két világháború közötti kulturális és szellemi egyeduralma, hogy élet pezsdült, mint egykoron, a regionális centrumokban is.

De most nem ennek a ténynek a méltatása a feladatomban. A kötet azt illusztrálja, mennyire élénk és az aktuális politikai tévelygésektől mentes szellemi-filozófiai műhelymunka folyhatott Magyarországon a második világháború sötét éveiben is, s hogy erre a tényre joggal lehetünk büszkéek. Ugyanakkor szomorúan vonhatjuk le a — nem csak a második világháború éveire érvényes — tanulságot, hogy a magyar szellemi élet teljesítményei csaknem mindenkor a hivatalos politikai irányzat *ellenére* és *ellenében*, vagy annak oda nem figyelése következtében jöttek létre. Talán ez utóbbi tette lehetővé, hogy a Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt működő Filozófiai Társaság nyilvános vitaülései, amelyek egy-egy problémát analizáltak egy-egy vitaindító előadás és az azt követő hozzászólások keretében, végigmenjenek a kor konzervatív polgári filozófiáját érdeklő fogalmak során és az érdeklődés keretébe lépő irányokon. A Filozófiai Társaság összesen 39 vitaülést tartott 1938 novemberre és 1943 októberre között. Az elsón Mátrai László, az utolsón *Noszlopi László* mondott vitaindítót, egy kivételével valamennyin Brandenstein Béla elnökölt és foglalta össze a vitát. A vitaülések anyagát közlő kötetben *Kunszt György* kitűnő esszéje vonja le a vitaülések tanulságait. Ebből is kitűnik, hogy a vitaülések apolitikusak voltak, az ott elhangzó szavak, vitaindítók és hozzászólások nem utaltak egy célzással sem arra a viharos korra, amely körülvette őket. Lehet, hogy ennek az óvatosság volt az indoka, lehet, hogy a vitákon többször emlegetett *philosophia perennis* arisztokratikus keresése, az „örök” filozófiáé, amely független a kortól és az ideák világában egzisztál.

Mint az *Athenaeum* utolsó évfolyamának (egyetlen számának) társszerkesztője, szeretnék befejezésül néhány személyes megjegyzést tenni — senkit támadni nem akarván, legkevésbé Mátrai Lászlót, aki barátságával és jóakarataival egyetemi éveim óta kitüntetett. Ő mondta a már „haldokló” Filozófiai Társaság 1946. évi titkári beszámoló

lójában Brandenstein Béláról, hogy „a hitlerizmus makacs megszállottja volt”, s hogy „csupán saját gyávasága és a vezetőség többi tagjának ellenszegülése akadályozta meg abban, hogy téveszméit magánbeszélgetéseken túlmenő, nyomtatott formában is terjessze” (vö. Percz, 199.). Magam Brandensteinhez nyújtottam be doktori disszertációt 1937-ben, de inkább szigorúan katolikus beállítottságú, emellett liberális és barátságos embernek ismertem meg. Szemináriumának hallgatóival kifejezetten kellemes kapcsolatot tartott, ámbar kétségtelen, hogy rendszeres szemináriumi megbeszélései egyikére meghívta az egyik egyszerű és antantszijas szélsőjobboldali „vezért” az „*audiatur et altera pars*”, hallgassuk meg a másik felet is elve alapján. Hogy 1938 után merre fordult, nem tudom. Magam akkortól 5 éven keresztül egy kis-

városban tanítottam, kapcsolatokat az *Athenaeum* körével csak a belső eleganciát sugárzó gr. Révay Józseffel tartottam, aki a folyóirat akkori szerkesztője volt és még 1945-ben erőszakos halált szenvedett el Gyömrőn, családja egykori birtokán. Brandenstein nem volt olyan lenyűgöző előadó és tudós egyéniség, mint Pauler Ákos, akinek élete utolsó félévében tartott előadásait még hallgattam, de esetleg valóban titkolt nézetei ellenére nem végzett haszontalan munkát a már kellőképpen jellemzett második világháború előtti és alatti magyar filozófiai élet történetében. (Percz László: *A pozitívizmustól a szellemtörténetig. Athenaeum. 1892—1947. Osiris, Budapest, 1998. 244 o. — Athenaeum-tár, Pannon Panteon, Comitatus Társadalomkutató Egyesület, Veszprém, 1998. 770 o.)*

Vajda György Mihály

Simonyi Károly:

A FIZIKA KULTÚRTÖRTÉNETE

Valamennyien ismerjük korábbiól a művet, hiszen most a negyedik kiadása jelent meg, úgyhogy e recenzió célja nem a bemutatás és értékelés, hanem inkább a kedvcsinálás, hogy vegyük ismét kezünkbe a könyvet, mert végre újból megtehetjük. A könyvtárak is immár vadonatúj példánnyal pótolhatják a ronggyá olvasott korábbit.

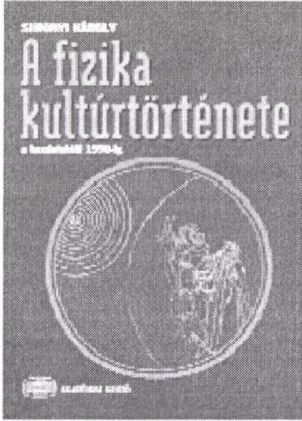
Még a műfaját is lehetetlen meghatározni — egy kicsit monográfia, egy kicsit tankönyv, illetve nagyon is az, de nem a szokványos módon, egy kicsit esszégyűjtemény, egy kicsit lexikon, egy kicsit az emberi kultúra története képekben és képletekben.

Húsz éve (!) jelent meg az első kiadás, amit viszonylag gyorsan követett a második, bővített és a harmadik, átdolgozott kiadás, de ez utóbbinak is már 12 éve. Simonyi professzor nem lett hülsen olvasóihoz, de a német nyelvű változat két kiadása (1990 és 1995) és az angol nyelvű változat előkészí-

tése túlságosan lekötötte az idejét. Ráadásul az angol kiadás meg is hiúsult, és ez éppen a könyv sajátosságából fakad. Ebben a látszólagos holtidőben maga Simonyi Károly mesélt könyvéről a Magyar Tudomány hasábjain (1996. 6. sz., 718—726. o., *Staar Gyula: Az ember és a könyve.*)

Ez az a könyv, amelynek névmutatójában úgy következik egymás után Henry Purcell, a barokk zene kimagasló egyénisége, az angol nemzeti opera megteremtője és Mills Edward Purcell, Nobel-díjas amerikai fizikus, mintha nem is alapvetően fizikakönyvről lenne szó. Az M kezdőbetűs híreségek közül pedig Madách, Thomas Mann, Michelangelo, Mohamed próféta, Molière, Monet, Montesquieu, Monteverdi, Mozart és Mózes próféta nevének előfordulása ugyanolyan természetes, mint Marconi, McMillan, Michelson, Millikan, Moissan, Mott, Mottelson, Mössbauer, Mullikan és Müller fizikusoké. Noha ez utóbbiak mindegyikét Nobel-

díjra érdemesítették, nevük (legalábbis többségüké) az átlagembernek szinte semmit sem mond. A fizika kultúrtörténete eredeti módon tesz hitet amellett, hogy a természettudományos kultúra is az emberi kultúra szerves része, és fontosságában nem marad el a kultúra egyéb területei mellett.

Az említett interjúban Simonyi Károly így fogalmazott: „*Időrendi sorrendbe állítottam az irodalmi, a tudományos, a történelmi és a filozófiai munkákat. Hasonlítsuk most össze az irodalmat a természettudománnyal. Vegyük ki például Szophoklész és Molière-t, s nézzük meg, ki áll velük szemben a tudományban. Szophoklész Galenus vagy Ptolemaiosz, Molière-rel mondjuk Huygens párosítható. Azonnal szembeötlik a különbség. A humán műveltség közkinccse az a teljes kétezer év. Szophoklész drámái, Molière darabjai nem üzennek a mának; azok itt élnek velünk, mindennapjaink részei.*

Nemcsak az irodalmárok, hanem az orvosok, a mérnökök, az atomfizikusok életének is részei. Ugyanakkor ... ki olvas ma Galenust vagy Huygenst? De ki olvassa akár Newtont, aki az emberiség talán legnagyobb hatású könyvét, a Principiát, a természetfilozófia matematikai alapelveit megírta? ... A természettudomány legnagyobb könyvei idővel kihullanak mindennapjainkból.”

A fizika kultúrtörténetében Simonyi Károly gondoskodik arról, hogy a ma embere is élvezhesse a fizika és a természetbölcselet alapműveit. Bőségesen idéz a nagyok mun-

káiból, s az eredeti ábrák és a szöveg együtteséből hiteles képet lehet kapni az egykori tudományos gondolkodásról.

A könyv első kiadásának idején igazi újdonság volt a hazai ismeretterjesztő irodalomban a főszöveg melletti széles margó mentén végigvezetett szemléltetés. Az új kiadásban még jobban érvényesül a kompozíció. A szöveggel párhuzamosan bemutatott ábrák, idézetek és táblázatok sehol sem keltik a zsúfoltság érzését, bár szinte alig van fehér folt, ahova nem sikerült a témához illő dokumentumot találni.

A tipográfia és a szerkesztés terén végrehajtott változtatások összességükben jelentősebbnek bizonyulnak, mint a tartalmi kiegészítés — a középkori Majmonidesz gondolataival és a kötetet záró fejezettel a fizika 1990-ben érvényben volt frontvonalaról. Bár a történelmi könyvekben a jelen mindig háttérbe szorul, mégis egy ilyen monumentális műből szívesen tájékozódunk volna az 1990 óta eltelt közel egy évtized legújabb fizikai fejleményeiről is, miként a fizikai Nobel-díj kitüntetettjeit összefoglaló táblázat is kiegészült egészen a kézirat lezárásáig, még az 1997-es díjazottak is szerepelnek benne.

Illetlenség lenne azonban bárminék a hiányát is felróni egy ilyen átfogó képet nyújtó könyv készítőinek. Az alábbi kritikai észrevételek is inkább azért kerültek ide, mert néhány éven belül biztosan számítani lehet az ötödik kiadásra, amelyből majd az itt említett hibák is kiküszöbölhetők.

A könyv végén található, majdnem másfél ezer személyt felsoroló névlexikonban közölt adatok néhol javításra szorulnak: Jakov B. Zeldovics az összeállítás szerint még ma is él, ami sajnos nem igaz, mert a híres fizikus-asztrofizikus 1987-ben elhunyt. Hasonlóképpen, Abdus Salam neve után hiányzik halálkozásának éve, bár a Nobel-díjasokat ismertető táblázatban fel van tüntetve, hogy a pakisztáni fizikus 1996 óta nincs az élők sorában. Pontatlan továbbá ifj. Szalay Sándor akadémikus születésének közölt évszáma, a dátum ugyanis helyesen 1949. E hibák korrigálása azért lényeges, mert a névlexikon és maga a könyv is sok tekintetben forrásként, kézikönyvként szolgál, így minden adatának megbízhatónak kell lennie. Ezért is sajnálatos, hogy az Eöt-

vös Lorándról szóló ismertetésben a súlyos és a tehetetlen tömeg azonosságának kimutatására irányuló kísérlet pontosságá hibában szerepel. Eötvös kísérlete valójában három nagyságrenddel pontosabb volt a könyvben jelzett értéknél (l. Nagy Károly: A klasszikus fizika világhírű magyar mestere, Magyar Tudomány, 1998. 7. sz., 774. o.).

A könyvészeti szempontból is elsősorú kivétel két tekintetben szenved csorbát: a szövegben előforduló néhány hibán kívül (pl. Mercator [166. o.], Newton [258. o.] és Sommerfeld [435. o.] nevének helytelen írásmódja mellett az idegen tulajdonnevek toldalékolása többször nem a magyar helyesírási szabályoknak megfelelő) az első két színes tábla minőségét érheti kifogás. Ez utóbbiaknál az eredeti felvételek elmosódottak, és sajnos nyomdatechnikai úton sem lehetett éléssé tenni a képet.

Az iménti észrevételek elsősorban a kiadónak szólnak. A (leendő) olvasó figyelmét inkább a könyv néhány különleges tartalmi vonására hívom fel.

A műből a fizika teljes ismeretanyagán kívül a tudáshoz elvezető út is kirajzolódik, a felfedezések körülményeivel, a híres fizikusok emberi jellemvonásaival együtt — beleértve a gyengéiket is. Az egyik csúcspont a könyv sok élményszámba menő ábrája és táblázata közül az a „folyamatábra”, amelyből kiolvasható, hogy a 17. században élt nagy fizikus-gondolkodók hogyan vélekedtek kortársaik és az elődök eredményeiről. Mai ésszel alig érthető, hogy miért fogadta a szakma olyan tartózkodva a gravitációs jelenségek magyarázatát: Galilei Kepler nézeteit bírálta, Huygens pedig Newtonét — mindkét esetben méltatlanul (269. o.). Meglehet, ez a 20. század végén sincsen másképpen napjaink fizikájának eredményei kapcsán, de ezt az utókor tudománytörténései foglalják majd össze a kellő történelmi távlatból.

Ugyancsak sokatmondó „a géniuszok századának” kronológiája (238. o.): a táb-

lázat lényege egy pillanat alatt felfogható, de a különböző satirozású oszlopocskák által képviselt információt percek-órakon át is érdemes böngészni. Vagy ugyanez a klasszikus fizika időszakára vonatkozóan, amit a szerző az atomelmélet, a mechanika, a villamosságtan és a hőtan „lázgörbéjének” egymás mellé helyezésével tesz még szemléletesebbé (306—307. o.).

Igen beszédes az atom szerkezetére vonatkozó felfogás fejlődését összefoglaló ábra, amely a klasszikus görög gondolkodóktól a kvantummechanika klasszikusaiig terjedő több mint két évezredet fogja át (370. o.).

Tanulságos és elgondolkodtató a világpolitikai események tudománybeli tükröződését szemléltető ábra (470. o.). Ez is szerepelt már a húsz évvel ezelőtti első kiadásban, s most a legutóbbi két évtized adataival kiegészített diagramot szemlélve sajnálattal állapíthatjuk meg, hogy az évtizedekkel korábban kialakult agyelszívás hatásának csökkentésére itthon nem történt lényeges intézkedés, sőt, egyes időszakokban éppen a hazai tudománnyal való bánásmód kergette világgá kutatóinkat, amit utóbb az ország állapota is megsínylett. Lehet-e még reményünk a kitörésre ebből a helyzetből?

De térjünk vissza a fizikához! A könyv lebilincselő tankönyvként is szolgál. Benne van az egész fizika, levezetésestől—képlettestől (a bátortalanabbak számára az apró betűs levezetések elolvasása nem kötelező), de nincsenek vastag betűs definíciók és a tankönyvekre jellemző rövid, olykor ásitásra ingerlően szabatos megfogalmazások. Ehelyett esszé formájában kapjuk a fizikát, és bárki meggyőződhet arról, hogy a fizika összefér a művészi mondatszövevessel.

Méltán kaptam meg művéért Simonyi akadémikus néhány hónapja a Magyar Örökség-díjat: A fizika kultúrtörténete a magyar szellemi kincs egyik legcsillogóbb darabja. (Akadémiai Kiadó, 1998, 582 o. + XXXII színes tábla + kihajtható mell.)

Szabados László

MERRE VAN ELŐRE?

A „Klasszikusaink” sorozatról

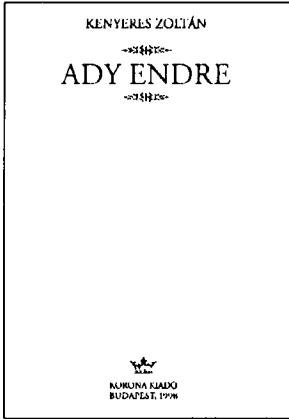
Talán elunta Kenyeres Zoltán, az ELTE Magyar Irodalomtörténeti Intézetének igazgató professzora azt az időről időre felszított vitát, amely az irodalomtudományi modernséget csupán a diszciplínán belül, az írók műveitől, a jelenben is élő hagyománytól, a nem szakmabeli olvasó élményétől távol és függetlenül akarja meghatározni, mégpedig úgy, hogy a korábbi idők irodalomértelmező nyelvét, észjárását, formáit kirekesztő módon negligálja. A közelmúltban ugyanis nem egy konferencia és tanulmánykötet mellőzte az irodalomelemzés evidens feladatát, azt, hogy minden nemzedék és korszak felújítsa, új ismeretekkel gazdagítsa a Horváth János által idestova nyolcvan éve formulázott alapvizonyt, miszerint az irodalom *írók és olvasók* szellemi viszonya *irott művek közvetítésével* — s ehelyett csak egy szűk kör által értett és beszélt elméleti metanyelvből falat emeltek — gógösen — a művek és az olvasók közé, fejtegetéseiket egymásnak és nem a közönségnek címezték, ráadásul kikiáltva, hogy ez a rejtjelezett diskurzus az egyedül érvényes, egyedül korszerű, egyedül intelligens — minden más ösdi, érvénytelen, műveletlen, sőt ostoba.

Mindemellett Kenyeres Zoltánt közvetlen szerkesztői tapasztalatok is sarkallhatták. A Korona Kiadó és a pesti Bölcsészkar magyar tanszékei együttműködésében most készül a tankönyvkiadásunk történetében eleddig páratlan nagyságrendű vállalkozás: már az alsó tagozatos nyelv- és olvasókönyvekben megalapozva, majd a 10–18 éves korosztályoknak évfolyamonként két nyelvi (tankönyv, tanári segédkönyv) és három irodalmi (tankönyv, szöveggyűjtemény, tanári segédkönyv) kötet, kiegészítve a nyelvi és irodalmi fogalomtárakkal, mindösszesen tehát *50 kötet*. Ebből a túlnyomó többség már megjelent; mind több iskolában használják és visszaigazolják célkitűzését: a magyar nyelv- és irodalomtudomány mai felfogását érvényesen és közérthetően tükröző, gazdag, színvonalas, ugyanakkor könnyen tanulható és tanítható, olvasmányos, diáknak,

tanárnak, szülőnek egyaránt kedvbresztő, élményt adó, tartós tankönyvcsaláddal lépünk az ezredforduló küszöbére. Kenyeres Zoltán itt a szerkesztőbizottság tagja, ezen belül felelős szerkesztője a Gintli Tibor és Schein Gábor által készített 14–15 és 15–16 éveseknek szóló irodalmi könyveknek. S minthogy elmélyülve, alkotó módon, valóban felelősen vett részt a munkában, tapasztalnia kellett, milyen nehéz teljesíteni a tanári kézikönyvek elsőre könnyűnek tűnő koncepcióját: az adott korszakra, a szóban forgó írókra és művekre vonatkozó, hiteles, autentikus, ma is érvényes tanulmányok közlését, úgy, hogy lehetőleg a klasszikus művek értelmezéstörténetére is fény derüljön, s anélkül hogy e tanulmányokat mai jegyzetekkel, magyarázatokkal kellene ellátni. Javasolta tehát a Korona Kiadónak egy olyan monográfiásorozatot indítását, amely a fenti célkitűzést legalább az orom-életművek, nagy klasszikusaink esetében megvalósítja. A Korona szívesen fogadta a javaslatot, így Kenyeres Zoltán szerkesztésében 1998-ban megindult a sorozat, és gyors egymásutánban négy könyv már meg is jelent: Kenyeres Zoltán: *Ady Endre*, Rónay László: *Márai Sándor*, Nyilasy Balázs: *Arany János* és Eisemann György: *Mikszáth Kálmán* című monográfiája. Hagyományörzés és korszerűség egyensúlya: már a könyvek külalakja is ezt sugallja: a mélyzöld műbőr borítású, karcsú, zsebbe férő könyvön az ezüst betű és díszítés a klasszikus hagyományt, a tipográfia, a papír és kivitelezés a korszerűséget képviseli. Ilyen könyvekre mondják: öröm kézbe venni.

Sorozatszerkesztői program vagy előszó nem jelent meg, de *az egyik lehetséges műfaji variánsnak* Kenyeres Zoltán nyilvánvalóan a maga, elsőként kiadott Ady-könyvét tartja. A csábítóan karcsú, alig 110 nyomtatott oldalnyi tanulmány óriási háttérmunkából van lepárolva. A háttérmunka első szintjén a szerző újraolvasta és újragondolta Ady *minden* versét, minden sorát, a prózát és publicisztikát is; a második szint-

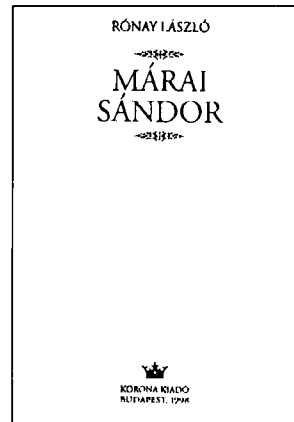
ten pedig kiterítette a *teljes* Ady-szakirodalom több száz könyvét, több ezer oldalát. E két szintből kiemelte azt, ami most, az új századfordulón Adyból a legizgalmasabbnak, legidőtállóbbnak mutatkozik: a költői *nyelvét* és költészetének *folymatszeriségét*.

Elemzésében felhasználja a század irodalomtörténeti és -elméleti iskoláinak megállapításait, továbbá a nyelvtudomány, a filozófia, a lélektan, a művészettörténet, a szociológia megannyi eredményét, de ezekre nem hivatkozva, hanem szinte észrevétlenül, a jegyzetekben utal. Ady költészetének *folymatrajzát* a kötetek és azokon belül a ciklusok költői *nyelvének* alakulásában vizsgálja, tehát nem tematikai, még kevésbé életrajzi tagolásokkal. Így állapítja meg, hogy Ady sokkal inkább tekinthető kései romantikusnak, mint premodernnek, költészete inkább az elnyúló magyar romantika lírájának lezárása, mintsem a húszas évektől lényegesen, jellegében megváltozó magyar irodalom előfutára. Említettük: nem az életrajzi tényekből magyarázza a verseket, de azt sem engedi, hogy az életműben a mű egészen elszakadjon az élettől: a könyv második része *A kockára tett élet* című, részletes *életrajzi kronológia*, amelynek negyven oldalán az ismertek mellett ismeretlen, alig ismert vagy sokáig szándékosan elhallgatott adatok is bőven és nyíltan szerepelnek.

A részletes, különálló életrajzi kronológia lehet a sorozatszerkesztő egyetlen kikötése, mert ez megtalálható mindegyik eddigi könyvben, amelyek egyébként módszerük-

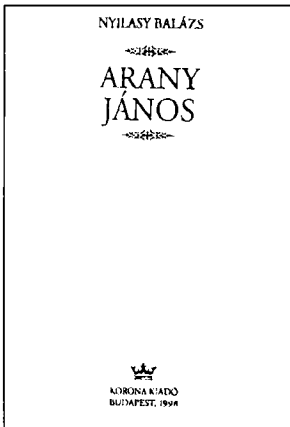
ben, műfajukban egyáltalán nem hasonlítanak egymásra.

A bevezetőben említett, egyes posztmodern elméleti csoportok kirekesztő, a magyar irodalomtudományban egyeduralomra törő ambícióira a legcsattanósabb választ e sorozatban a legjámborabb, legtoleránsabb irodalomtörténészünk, *Rónay László* adta *Márai-monográfiájában*, azzal, hogy „csipiszt mutat” (*Márai szava*) nekik; nem írja le egyetlen divatos prófétájuk nevét s egyetlen divatos kulcsszavukat sem. Természetesen nem arról van szó, hogy *Rónay László* elméleti felkészültség, elméleti tudatosság nélkül írta irodalomtörténetet. Műveket így érteni és értelmezni, mint ő *Márai* műveit: csak igen nagy műveltség (nemcsak irodalmi, hanem történelmi, filozófiai, esztétikai, etikai, zene- és képzőművészeti műveltség) birtokában lehet. De ezt az elméleti felkészültséget a saját belső készségének tekintti, nem teszi ki a könyvében közszemlére. Nem deklarálni elméleti előfeltevéseket. Elege van a dogmákból; mindenféle dogmából, az irodalomelméleti dogmákból is. Az olvasóra — véli — az eszközök használata nem tartozik, hanem csak a végeredmény: a megértett és megértetett mű, jelen esetben *Márai* műve. Nem vitatkozik senkivel; a 200 oldalnyi monográfiában (ez a leghosszabb a négy közül) nincs egyetlen lábjegyzet sem. Semmiféle hivatkozás. Mindössze legvégül, udvariasan közli a fontosabb tanulmányok bibliográfiáját.

Tudható, hogy *Rónay László*nak nem ez az első könyve *Márai*ról. Az első — közvetlenül a 89-es nagy politikai változás és

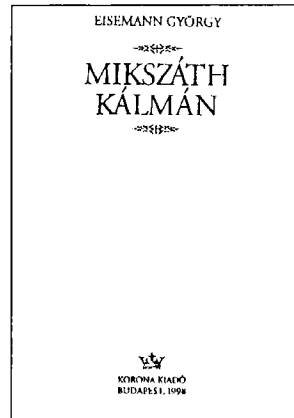
a 89 éves író öngyilkossága után — a gyors rehabilitáció és jóvátétel könyve volt. Rehabilitálni kellett a negyven évig kitagadott és elhallgatott írót, akit jóvátétel illetett azért, ami a hazai könyvkiadásban megjelent vagy lexikonokban, irodalomtörténetekben, tankönyvekben meg sem jelent tőle s róla. A mostani monográfia már nyugodtabb, mélyebb, a művekre s nem a körülményekre összpontosít. S remélhető, hogy Rónay Lászlónak nem ez az utolsó könyve Márai-ról. Az életpálya második — időben nagyobb, a művek számában és jelentőségében kétségtelenül csekélyebb — szakaszát itthon csak röviden, vázlatyszerűen tekinti át. Márai 1948-ban éles ösztönnel és elmével belátta, hogy magyar íróként itt tovább nem élhet, elment hát magyar íróként meghalni. Amíg itthon élt, magyar íróként (az első kötetétől számítva) huszonöt év alatt kiadott mintegy ötven művet. Odakint negyven évig haldoklott mint magyar író, azalatt kiadott (a posztumusz *Naplókkal* együtt) mintegy húsz művet. De ez a tragikus húsz mű is mélyebb elemzést érdemel, esetleg külön könyvben, mert immár minden politikai taktikázás nélkül mérlegelhető: szerveztek-e ezek utólag a magyar irodalmi hagyományba, sikerülhet-e visszaforrasztani némely lecsontolt ágat.

Nyilasy Balázs Arany János-monográfiája ismét egészen más módszert választott. Rónay senkivel sem vitatkozik, Nyilasy szinte mindenkivel vitatkozik, aki valaha írt Aranyról valamit. Eppen ezzel fogja meg olvasóját, legyen az tanár, diák vagy diák,

kizökkenti a nyugodt, konszenzusos véleményéből s rákényszeríti, hogy — e könyv átértékelő érveit ellenőrizendő — kézbe vegye, újraolvassa Arany műveit. Főként a lírai költeményeket, de sok ponton az elbeszélő műveket is. Ha ez a nagy tudással és nagy szenvedéllyel alkotott könyv valóban eléri ezt, akkor a legtöbbet érte el, akár elfogadja, akár elutasítja az (újra)olvasó a szerző átértékelő-rehabilitáló szándékát.

Nyilasy minden ponton korrekten, jól interpretálva ismerteti a korábbi szaktekintélyek érveit, ítéleteit — s ezután (szinte reflexszerűen ismételt „jőmagam ezzel nem értek egyet” bevezetéssel) a maga szuverén, olykor szentségtörőnek tetsző, de mindig világosan kifejtett különvéleményét. Célja és eszménye nem az Arany-szobor „ledöntése”, hanem egy valóban korszerű, manák szóló Arany-kép előhívása. Ennek érdekében felhasználja, megidézi mind az irodalomelmélet, mind a filológia legújabb eredményeit, anélkül hogy előadásmódját, világos, szép nyelvezetét főlegesen szakkifejezésekkel túlterhelné.

A sorozat eddigi legnagyobb meglepetése mondhatni: szenzációja pedig *Eisemann György Mikszáth Kálmán*-könyve. A szerző nagyon is komolyan elmélyedt a strukturalizmus utáni, modern narratológiai eljárásokban. Azok eszközeit, megközelítési szempontjait befogadva, sajátjává lényegítve, ezt a hálót meríti meg egy olyan életműben, amelyet az elmúlt évtizedekben sokan már már „leírtak”, a korszerűtlen lektűr vagy az ifjúsági irodalom körébe degradáltak. S e modern eljárásokkal Eisemann György a

Mikszáth-művekben új összefüggéseket tár fel, új, izgalmas megállapításokat tud elfogadtatni. Új értékeket vesz és vétet észre egy régóta ismert — de kiderül: nem jól ismert — életműben.

A befogadásesztétika értelmét, létjogosultságát minden deklarációnál vagy elvont spekulációnál meggyőzőbben bizonyítja ez a kitünő könyv, amely mindvégig szövegközelben maradván, az írói szöveg értelmezésében és éppen az által igazolódik. Olyan olvasásmódot ajánl, amellyel egy eddig nem ismert, modern íróat fedezhetünk fel. S bátran utal a könyv előre, Örkény, Esterházy, Bodor Ádám prózájára. A konkrét szövegelemzés pedig általános megállapításokig is elvezet, például az *anekdota* műfajának és magyar jellegzetességeinek újszerű meghatározásában.

Merre van előre? — kérdezzük a címben. *Előre* az irodalmárok számára arrafelé van, amerre az olvasók, a jövő olvasói találhatók. S melyik irodalomértelmező út vezet ma oda? A „*Klasszikusaink*” eddigi négy kismonográfiájának tanúsága szerint: *bármelyük*. Nem szabad tehát hinni és engedelmeskedni annak, ha valamely irányzat azt állítja — sőt diktátumszerűen parancsba adná —, hogy egyedül és kizárólag ő jár az előrevezető úton. (Kenyeres Zoltán: *Ady Endre, 199 o.*; Rónay László: *Márai Sándor, 239 o.*; Nyilasy Balázs: *Arany János, 200 o.*; Eisemann György: *Mikszáth Kálmán, 199 o.*; Korona Kiadó, Budapest, 1998.)

Szabó B. István

EMLÉKKÖNYV

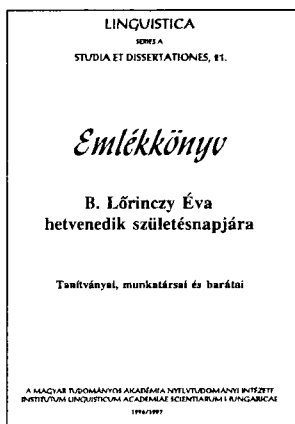
B. Lőrinczy Évát, a nyelvtudomány doktorát, az MTA Nyelvtudományi Intézete tájszótári munkaközösségének irányítóját a nyelvészet művelőinek nem kell bemutatni. Emlékkönyvének — melyet az alcím szerint tanítványai, munkatársai és barátai állítottak össze — Pályakép című fejezetét tehát a tágabban vett filológia, magyarságtudomány kutatóinak figyelmébe ajánlom. Ebből megtudható például, hogy az ünnepelt a magyar nyelvtudomány egyik legnagyobb alakjának, Bárczi Gézának az iskolájából került ki. Munkássága átfogja a leíró és történeti nyelvészet számos ágát; négy könyvén, klasszikus Saussure-fordításán, sok tanulmányán, a modern magyar protestáns bibliafordítás lektorálásán túl neve mindenekelőtt az Új magyar tájszótár (ÜMTsz.) hatalmas köteteivel forrott össze. Hogy ez a „frigy” a Tájszótárral milyen korán kötött, bizonyítja az a néhány tréfás-komoly magánlevél is, amelyet a szerkesztők a Bárczi-hagyatékből iktattak a kötet végére. Egyik, 1951 végén kelt levelében Bárczi ezekkel a szavakkal búcsúzik a lelkes pályakezdő kollégánótól: „A mielőbbi viszontlátásra a tetthelyen (a gyönyörűen rendbe-

szedett Tájszótár halmái között, melyek füstölögnek a lázas munkától)”.

Nos, a Tájszótár több százezres cédulahalmait azóta nemcsak gyönyörűen rendbe szedték, hanem szócikkekbe is szerkesztették, az adatokat lelkiismeretesen ellenőrizték, értelmezték, és az elkészült köteteket publikálták. Az utolsó kötet munkálatai már előrehaladott állapotban vannak, s ha a tudománypolitika illetékesei úgy akarják, akkor az ezredforduló táján kezünkbe vehetjük ezt is. — Kerek félszázad egy nagy-szabású kézikönyv szolgálatában! Még történelmi perspektívában sem elhanyagolható léptékű idő: a huszadik század második felének „változóan nyugalmas”, de munkában, erőfeszítésekben sohasem szükölködő korszaka. Hát még egy kutató életében milyen kihívás! Egy olyan szótár, amelynek csupán a forrásjegyzéke megközelíti a 2400 tételt, a mindennapok küzdelmében egyszerre lehet felemelő cél és nyomasztó teherterhelés. Nem tudhatjuk, hány álmatlan éjszakába került B. Lőrinczy Évának, míg a szótárszerkesztés taposómalmában A-tól eljutott a Z-ig, de hatalmas akarattal, hozzáértéssel, csodálatra méltó példaadással vezényelte

azt a munkaközösséget, amely előállította a magyar nyelvtudomány egyik büszkeségét.

Létrejött tehát egy mű egy közösség által, de létrejött egy közösség is, melyet a szoros egymásrautaltságban végzett munka emberileg is összekovácsolt. Ők jelentik B. Lőrinczy Éva legközvetlenebb baráti körét, az ő érdemük elsősorban, hogy ez a színvonalas emlékkönyv elkészült. A szerzői gárda főleg a Nyelvtudományi Intézetből és különböző egyetemekről került ki; a nyelvészet társtudományai közül a néprajz és a pszichológia képviselteti magát. A tanulmányokat a szerkesztő úgy rendezte fejezetekbe, hogy a témakörök az ünnepektől legzetes kutatási területeihez kapcsolódjanak. Azt a néhány írást, amelyet ily módon nem lehetett besorolni, az olvasó a kötet végén, de még a függelékek előtt találja „Varietates” cím alatt. (A beosztás azonban jó-tékonyan nagyvonalú.)

Az első fejezet címe: „Fonetika — fonológia”. — Semmiség? — kérdezi Elekfi László írásában, miközben a *semmisség* — *semmisség* paronimák szembeállításának szótári, ill. nyelvemléki hátterét, tudománytörténetét is bemutatja. Kassai Ilona „Teljes hasonulás a tájnyelvből és a gyermeknyelvből” c. írásában a köznyelvtől eltérő teljes hasonulásokat tipizálja tájnyelvi és gyermeknyelvi anyagon, megpróbálván megragadni közös és eltérő vonásaikat, általános fonetikai mozgatórugóikat. Zaicz Gábor a magyar mássalhangzó-kiesés szabályszerűségeit foglalja össze.

A második fejezet címe: Nyelvtörténet. — E. Abaffy Erzsébet egy klasszikus ősmagyar hangtörténeti kérdést, a (magánhangzó előtti) szókezdő *k* rendhagyó viselkedéseit veszi számba és magyarázza, tanítani való módszerességgel, világos logikával. Benkő Loránd középkori *Földvár* helyneveinket vizsgálja komplex, névtani-művelődéstörténeti eszközökkel, azt bizonyítván, hogy ezek nem egyszerűen 'földből készült vár' jelentésűek voltak, hanem mindennek előtt 'lepusztult várhely, várom, vármaradványok' értelemmel bírtak — akár már a honfoglaló magyarság nyelvében is. Haader Lea arra a kérdésre keresi a választ, hány kéz írta a Gömörj-kódexet. A kezek hangjelölési, szövegtagolási, elválasztási gyakorlatát tüzetes vizsgálat alá vetve módosítja a szakirodalom korábbi álláspontját, és arra a következtetésre jut, hogy a kódex 11 kéz munkája. S. Hámori Antónia, a Nyelvtudományi Intézet nyelvtörténeti osztályának hosszú évtizedeken át oszlopos tagja két korszerű etimológiai szótárunknak, a *Magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának* és az *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen*-nek a szerkesztői gyakorlatát veti össze a származékszavak minősítése szempontjából. A részletes elvi-módszertani fejtegetés nyomán megbizonyosodhatunk arról is, hogy a magyar lexikográfia ezen a területen nagy fejlődésen ment keresztül, és kifinomult módszereivel a szótárírás nemzetközi élmezőnyébe verekedte magát. Kázmér Miklós, a Régi magyar családnevek szótárának szerzője korábbi munkáját folytatva friss családnév-magyarázatokkal jelentkezik.

A harmadik fejezet: Dialektológia — határok nélkül. Balogh Lajos a muravidéki magyarság körében nyelvjárást gyűjtve egyik adatközlőjétől kézírásos tájszólást is kapott, amelyet itt tesz közzé. A lista nem csupán érdekes alakváltozatai miatt figyelemre méltó, hanem az anyanyelvjárási értelemzések miatt is. Kiss Jenő szintén tájszavakat közöl szülőfalujából, Mihályiból, és azt elemzi, hogy a kiválasztott lexémák továbbélését, funkcióváltását milyen nyelven kívüli tényezők befolyásolják. Kontra Miklós egy Amerikába kivándorolt idősebb férfival készített interjúját publikálja rövid kommentár kíséretében. A kiválasztott rész-

let nyelvéleg is hiteles képet ad az elsőgenerációs amerikai magyarok világáról. Sebestyén Árpád, a magyar névutók monográfusa két tájnyelvi névutót vesz tüzetes vizsgálat alá az ÚMTsz. és egyéb források segítségével. Véleménye szerint a köznyelvi, nyelvjárási és régi nyelvi viszonyzók állományának egymásra vetítése még sok felfedezéssel kecsegtet. Szabó József egy szlovákiai magyar írónak, Duba Gyulának a műveiben tallóz, azt kutatván, hogy a tájnyelvi szavak milyen szerepet kaphatnak ma szépirodalmi közegben, és az író hogyan találja, hogyan magyarázza ezeket a sajátos színeket hordozó nyelvi elemeket. Zelliger Erzsébet az ausztriai szórványmagyarok körében végzett vizsgálataiból közöl részletet. Figyelmét arra összpontosítja, hogy az egyes generációk a különböző közlési szituációkban milyen mértékben élnek még a magyar nyelvel. Tanulmányában pontosítja a korábbi szakirodalom generáció-típológiáját is.

A negyedik fejezet a Lexikográfia címet viseli. — Deme László történeti visszapillantásában a három nevezetes általános tájszótárt: az 1838-i Vörösmarty-féle, a századfordulón publikált Szinnyi-féle és a Lőrinczy Éva főszerkesztette, 1979-től megjelenő ÚMTsz.-t hasonlítja össze. A tanulságos statisztikai adatok mellett szó esik a szerkesztési elvekről és a tudománypolitikai konstellációkról is. Kiss Lajos, aki már negyedszázada az ÚMTsz. lektori teendőit is ellátja, szűkebb szakterületén maradva harminc szláv eredetű tájszónk etimológiáját dolgozta ki a tőle megszokott alapossággal. Nyirkos István a finn tájszótármunkálatokról ír dióhéjban, lenyűgöző adatokat felsorakoztatva északi rokonaink nagyszabású népryelvkutató programjáról, amelynek eredményeképpen már több mint nyolcmillió cédula áll a tájszótárirók rendelkezésére. A szakemberek célja egy 18 000 oldalas mű megjelentetése 20 kötetben, összesen mintegy 300 000 — 350 000 címszóval. A kettő publikálása 1985-ben kezdődött el, és jelenleg a negyediknél tart. (Ezzel kapcsolatban hadd utaljak — minden kommentár nélkül — Lőrinczy Éva egyik nemrégli írására épp e folyóirat hasábjain: Kutatásfinanszírozás — alulnézetből. Az Új Magyar Tájéztatór a sza-

kadék szélén: MTud.1995/5: 585—9.) Pusztai Ferenc azt vizsgálja, milyen szerepet játszottak a *népryelvi* és *tájnyelvi* minősítésű szavak a közelmúlt értelmező kéziszótáiraiban, és mik lehetnek a rostálás/bővítés elvei a hamarosan elkészülő megújított (ill. folyamatosan megújuló) Értelmező kéziszótárban. Az elvek tisztázásán túl a gyakorlati döntésekben a legnagyobb segítséget épp a bő adattárú, megbízható ÚMTsz. adja. Kiss Gábor és Villó Ildikó a számítógépet is felhasználva bemutatja a mozgást jelentő igék egy csoportjának szinonimitását, jelentéshálózatát az ÚMTsz.-ban.

Az ötödik fejezet az ÚMTsz. munkaközösségének bemutatkozó előadásait tartalmazza (Nyelvtudományi Intézet, 1996. febr. 27.). — Bánki Judit azt vizsgálja, hogy a készülő szótár, melynek anyaga szövegformaként már mágneslemezen is rögzítve van, milyen eljárással tehető alkalmassá különböző számítógépes feldolgozásra, mindenekelőtt lexikográfiai keresésekre. Fiers Márta egy szóösszetételei család anyagán értékelte a népryelv és a szótár gazdagságát, az elemzési lehetőségeket. Hosszú Ferenc szerkesztő a szótár jelentőségét taglalva többek között azt hangsúlyozza, hogy ez a nagyszabású gyűjtemény az eltűnőben levő hagyományos népi kultúra elsőrendű forrása és egyben emlékműve is. Kóródi Bence a szótár tartalmát, szerkesztési elveit elemezve arra keresi a választ, miben áll a szótár modernsége. Vitányi Borbála egy sajátos tájszói csoportról, a személynévből keletkezett közszavakról ír. (Nem is gondolnánk, hogy a szerző mintegy 1200 adalékot talált e különös típusra a szótár anyagában!)

A hatodik fejezet a Stilisztika és nyelv-művelés. — Hexendorf Edit a hagyományos stílusértékek védelmében emel szót. Ruzsiczky Éva a szókészletünkben végbemenő változásokhoz fűz észrevételeket, Szathmári István pedig a stílusértelmezésekről, stílus-felfogásokról tesz néhány alapvető megállapítást.

A hetedik, Varietates című fejezetben Balassa Iván, a jeles néprajzkutató az ÚMTsz.-nak és a néprajzkutatásnak az egymásrautaltságáról, a Wörter und Sachen elvének szükségserű továbbéléséről és perspektíváiról ír. Heltainé Nagy Erzsébet azt

fejtegeti, hogy a Nyelvtudományi Intézet közönségszolgálatában milyen sokoldalúan tudta használni az ÚMTsz.-t. Keszler Borbála a közbevetett minőségjelző írásjelezését vizsgálja, Kovács Teréz pedig néhány kortársi emléket gyűjt össze az ünnepelttel együtt töltött évekből. A kötetben pszichológiai és művészettörténeti tanulmány is olvasható Vértes O. András és Szende Tamás tollából.

A színvonalas kötetet hasznos (ill. szórakoztató) függelékek egészítik ki (pl. pá-

lyakép, bibliográfia, fotók, karikatúrák, köszöntők). A könyvből kimaradt tisztelgők nevében is kívánunk B. Lőrinczy Évának jó egészségét és alkotó munkáival (avagy tettségére szerint: megérdemelt pihenéssel) telő szép évtizedeket! (*Emlékkönyv B. Lőrinczy Éva hetvenedik születésnapjára. Szerk. Bánki Judit. MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest. 1996/1997. 220 o.*)

Juhász Dezső

RENDAHAGYÓ SZERB IRODALOMTÖRTÉNET — MAGYARUL

Petar Milošević, vagy ahogy a hazai előírások szerint irandó: Milosevits Péter a magyarországi szerb diaszpóra képviselője, a budapesti szerb-horvát gimnáziumban végzett, amikor még volt ilyen, a pesti bölcsészkaron folytatta tanulmányait, s ma is ott oktat. Együttal a hazai szerb kisebbség költője és írója, akit Szerbiában is számon tartanak. Ő vállalkozott egy összefoglaló szerb irodalomtörténet megírására, s ezt a feladatot kiválóan teljesítette. Tájékozott a szerb irodalom történetében a kezdetektől napjainkig, ami a szó szoros értelmében értenedő, mert a mai különböző avantgárd és egyéb szerb írókat is jól ismeri. A könyvnek majdnem a fele a 20. századi szerb irodalmat tárgyalja, bizonyos értelemben hagyományosan, bár a korábbi irodalomtörténeti sztereotípiáktól eléggé el tudja magát határolni. Így romantikus íróként tárgyal olyanokat is, akiket a pártállami korszak szigorú realizmus kategóriájába gyömöszölt.

Nyilván nemcsak azért tárgyalja a szerb diaszpórát, mert maga is ahhoz tartozik, hanem mert az új szerb irodalom a 18. század végétől jórészt éppen a diaszpórában, közelebből a Habsburg-birodalom területén jött létre, ezen belül természetesen elsősorban az akkori magyarországi lakosság körében. Amikor a múlt század elején megalkul a majdnem önálló szerb állam, megszervezésében az az értelmiség játszik majd nagy szerepet, amely ebben a birodalomban nőtt fel.

Abban is eltér a hagyománytól, hogy a népköltészetet nem mint valami időtlen jelenséget tárgyalja, hanem az új szerb irodalom nyitányaként, hiszen az akkoriban Európában nagy feltűnést keltett szerb hősi énekek éppen a török uralom idején jöttek létre, és sokáig egy népnemzeti irodalom alapját alkották. Milosevits éppen itt is túllép az eddigi normákon, mert nem tartja ezt a népnemzeti vonulatot az egyetlen értéknek, hanem nyitott az ettől eltérő irányzatokra is.

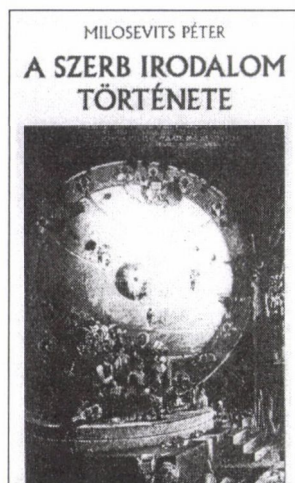
Alapvetően *egyéni portrékat* rajzol meg, mint az irodalomtörténetek általában, a régebbi korszakok vonatkozásában talán valamivel bővebben. De az egyes irodalomtörténeti korszakok vagy irányzatok előtt mindig ad valamiféle áttekintést ezekről az irányzatokról, és éppen itt mutatkozik meg egyéni stílusa. A realizmusról szóló fejezet bevezetőjeként leírja egy sétáját fiával a bécsi állatkertben, ahol az oroszánban Lukács Györgyöt véli felismerni, vitába is keveredik vele a nagyrealizmus fogalmáról, de utolsó kérdésére az oroszán már nem tud válaszolni, mert beviszik éjszakára a ketrecbe. Az ilyen „lezserség” gyakran előfordul. A studentikai kolostor meglátogatását azzal vezeti be, hogy csak a csajokat nézegette, de a könnyed bevezető után rátér a középkori szerb kolostorok irodalmi jelentőségére.

A realizmus után szíve szerint egy nagy korszakot ábrázolna, a *modernizmust*. Ezen belül mégis kénytelen egyéb irányzatokra is kitérni, bár az összefoglaló címkét bizonytalanságban hagyja. Ebben a felfogásban a

szocialista realizmus voltaképpen csak egy epizód az egyéb irányzatok sodrában, amelyek lezárása a posztmodern. A szocreál után az egyik fejezetcím *A farmernadrágos próza*. Ebben tárgyalja az ugyancsak magyarországi *Predrag Stepanović* elbeszéléseit, meg a sajátjait is. Csakúgy mint az ugyancsak a magyarországi diaszpórához tartozó *Stojan D. Vujičić* tevékenységét. Az egyetlen jó megoldást választotta, nem hagyta ki saját magát, nem is titkolja, hogy azonos a kötet szerzőjével, de ezzel helyére is teszi a diaszpóra történetében, s nem hamisítja meg a magyarországi történetét azal, hogy magát álszerénységből kihagyná.

A könyv összefoglaló irodalomtörténetet ígér, s ezt az ígéretet kitűnően teljesíti is. Megmutatja a szerb irodalom kibomlását a múlt század derekától — zömmel már Szerbiában —, azt a tarka képet, amelyet ez az irodalom még a titói uralom évtizedeiben is fel tudott mutatni, hiszen politikai szempontok miatt az el nem kötelezettek élén álló Jugoszlávia kénytelen volt egyfajta szellemi szabadságot engedélyezni.

Tehát adva van egy minden lényeges szereplőre kitérő irodalomtörténet, amely részrehajlás nélkül minden jelentős költőről és íróról szól, sok esetben bőven idézve is tőlük. Az idézetek nagyobb részét, a költeményeket is, Milosevits maga fordította magyarra. És ezen túlmenően adva van még ennek a „jópofa” módon történő tálalása, ami a könyvet megragadó olvasmánnyá teszi. A klasszikus irodalomtörténetek enyhe avíttága teljes mértékben hiányzik ebből a műből. Megbízható képet ad, s egyúttal nagyon olvasmányos.

Milosevits, különösen az első korszakok vonatkozásában, bőven hoz analógiákat a magyar irodalomból, meg a világ-irodalomból is, mintegy mellékesen, nem hivalkodva, de világossá téve, hogy a magyar irodalmat is mintegy belülről ismeri. Hadd hozzunk mi is könyvéhez egy magyar analógiát: csak *Szerb Antal* ismert irodalomtörténetéhez tudom hasonlítani, bár attól kétségtelenül sok vonatkozásban eltér. Az egységes látásmód és a szellemes megjelenítés azonban mindenképpen közelíti a két könyvet. Az is, hogy mindkettő magyarul íródott. Aki szórakozva akarja megismerni a szerb irodalom egészét, ehhez a könyvhöz nyúljon. (Milosevits Péter: *A szerb irodalom története*. Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998. 540 o.)

Niederhauser Emil

A LELKI EGÉSZSÉG TUDÓSA

Buda Béla megnyilatkozásait azért kíséri komoly figyelem, mert kötetei, recenziói, folyóirat-szerkesztő tevékenysége, előadásai olyan tényközlő és kritikusai habítussal bírnak, amely jótékony áttörésként hatott legelső szerepléseitől kezdve. Sok szerző, jónéhány iskola, aktuális jelenség nála nyert először magyar bemuta-

tást. Buda az úttörő szerepét vállalta sokak szellemi eszmélkedését, úttalálását könnyítve meg.

Legújabb gyűjteményes könyve határozottan strukturált, s tőle szokatlan módon a *személyességgel* is jellemezhető: érzékeny, nyitott, a maga (kellően visszafogott) megmutatását is adja.

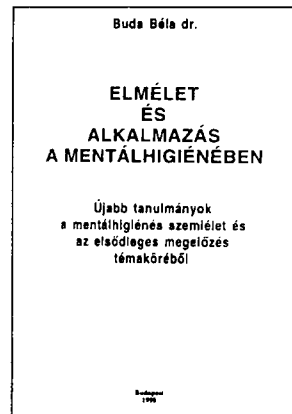
Buda előszavában arra figyelmeztet: üzenetei sajátos kontextusukban lelhetik meg helyüket. Helyénvaló intonáció ez, hiszen korábbi műveinek kompozíciója, nemzetközi fórumokon elhangzott beszámolóí éppúgy értelmezés-segítők, mint ama tény, hogy az utóbbi időben fokozott érdeklődés övezi a hazai valóság alakulása következtében, profik és laikusok részéről egyaránt, a lelki egészségvédelem helyzetét, perspektíváit. A kontextus negyedik elemként Buda hangsúlyozza: őt *ontológiát* alapvetés kidolgozására sarkallta személyisége — egyszerre kívánt túllépni a logikai pozitívizmuson és az empirizmuson, sajátos szubjektívizálási hajlamának ilyképpen engedve megnyilvánulást.

Konceptuális kérdések után a családról, majd az iskola és a mentálhigiéné kapcsolódásairól, a tömegkommunikáció mentálhigiéné hatásairól, a kommunikációról, pszichoterápia és társadalom egybehangolhatóságáról, társadalmi problémákról fejt ki nézeteit a szerző. Végül kritikai szempontokat fogalmaz meg, PhD disszertációját és annak előzményeit ismerteti, életrajzi töredékekkel zárva művét. A recenzens csak néhány motívumát ragadhatja ki a kötetnek. Ezek egyike — választásomban — a mentálhigiéné blokk. Buda kiemeli: a *mentálhigiéné* fogalmát mostanra világnyelven a *lelki egészségpromóció* váltotta fel, demonstrálva ezzel az elmozdulással azt is, hogy a prevenció paradigmája helyett (ez tudniillik kötődik a pszichopatológiához, pszichiátriához, s így a betegség kialakulásának megelőzését tünteti ki) az egészség fenntartását, illetve annak erősítését célszerűbb favorizálni, individuális emberkép alapján, egyénilektanilag.

Egyébként a mentálhigiéné a szerző 1908-tól datálja, s megemlíti, hogy a mozgalom az Osztrák—Magyar Monarchiában is dívott, a pszichoanalizishez és az individuálpszichológiához kötődik. E természetzerű kapcsolódása a II. világháború után hamarosan nemkívánatossá tette nálunk. A hetvenes évektől azután az így-úgy megtúrt státusból fokozatosan javult a helyzet: beindult — főként posztgraduális formában — a mentálhigiéné képzés, támogatásra is lelt. 1985-ben pedig országos mentálhigiéné program startolt. Buda be-

mutatja a nemzetközi és hazai releváns fogalom meghatározási kísérleteket, a tőle megszokott frappáns tipologizálás közzétételével, kommentálásával.

Az empátiával, a kommunikáció fajtáival, sajátosságaiival behatóan foglalkozó Buda evidens választása volt az, hogy 1998-ban megvédett PhD értekezésében a pszichoterápiát a közvetlen emberi kommunikáció rendszerébe illesztette, különösképpen kitüntetve az orvos—beteg kapcsolatot. Egy igazán gazdag tapasztalatú pszichiáter logikus témaválasztását üdvözölhetjük a disszertáció téziseit összegző részben.

Szintézisre lelünk. Buda leirt elmélete a SOTE kommunikációs tantárgyának alapját képezi, a Magatartástudományi Intézetben több empirikus kutatómunka fundamentuma. Mintegy 40 év eredményeit reprezentálják a konklúziók: valamely pszichoterápiás irányzat/módszer kommunikációs interpretációjának *hermeneutikai jelentése és jelentősége* van; az oktatás és a minőségbiztosítás aspektusából egyként jó eszköznek bizonyul a pszichoterápia oktatásában a kommunikáció fejlesztése, az empátia és a hitelesség erősítése. Az érzékenység, a ráhangolódás elsajátítása-kinyilvánítása az alapfokú orvosi felkészülés eszköztárának körében kell hogy helyt kapjon.

Az „Életrajzi töredékek”-ben, a kötet lényegileg záró részében többek között azt írja Buda: „Nem érzem ... munkámat befezettnek, ezért nem zíviesen helyezkedem a 'nagy öreg' kényelmetlen szerepébe. Még mennek, valamelyest hatnak is a dolgaim. Ha család-

dott vagyok, az főleg annak szól, hogy az érdeklődést, a lelkesedést nem tudtam átadni elég embernek, és hogy ebben a templomban, ami nekem oly fontos, pénzváltók és kufárok nyüzsögnek, és az én életemben nem is fognak onnan eltározni..." (310. o.)

Az nyilván számlálás, igényesség dolga, hogy az általa befolyásolt személyek számával elégedett-e valaki, vagy sem. Az azonban, hogy „mennek-e” még Buda dolgai, a remény tartományában van véleményem szerint. Ami az előbbit illeti: úgy tűnik, legújabb teljesítményei alapján sem jogos a rezignáció. Az utóbbira nézve pedig: bizakodjunk...

Buda Béla a mostani „dokumentum” tükrében meggyőzően artikulált, szép összeg-

zést adott munkásságának egyik fontos szegumentumáról. A kisszerű helyezkedéstől, a politikai önkelletéstől mentesen áll előtűnk a szellemi építkezés egyik elkötelezett-jének megmutatkozása. Ez az építkezés távolságtartóan konceptualizált, közérthető és közvetlen.

Szabatosság és élményszerűség. E két impresszió kísért bennem a mű elolvasását. Nem a stullumok, hanem a precizitás és az ihletettség a lényeg. (Buda Béla: *Elmélet és alkalmazás a mentálhigiénében*. TÁMASZ és Országos Alkohológiai Intézet, Budapest, 1998. 314 o.)

Balogh Tibor

KATONA, POLITIKUS, AKADÉMIKUS

Az utóbbi két évtizedben megnövekedett azoknak a tanulmányoknak a száma, amelyek Mészáros Lázár honvédtábornagy küzdelmes életújáról szólnak. Mészáros Lázár — mint ismeretes — a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja volt, egyben történelmünk első felelős kormányának honvédelmi minisztere is. Az említett tanulmányok — Mészáros sokoldalú munkásságát elemezve — szemléletesen mutatják be a tudóst és a katonát, aki jelentős szerepet töltött be az 1848—49-es polgári forradalom és szabadságharc hadügyének szervezésében és irányításában. De neve összeforrott a különböző hadműveletek tervezésével és vezetésével is. „A múlt magyar tudósai” című sorozatban éppen Mészáros Lázár születésének 200. évfordulójára jelentette meg Ács Tibor könyvét az Akadémiai Kiadó.

Mészáros Lázár életműve — nem kis büszkeségünkre! — mind a magyar történelem, mind pedig tudománytörténetünk részévé vált. Gazdag életútja és bölcsességet sugárzó tanai — úgy véljük — mindmáig időszerűek. Idézzünk példaként egy Mészáros-tanítást arról, hogy milyen tulajdonságok jellemezzék a katonát.Józan és erkölcsös élet, nyíltszívűség, igaz és becsületes bánásmód az emberekkel, hűséges szolgálat zászlóalj és ezrede iránt; továbbá azon hiedelem

és meggyőződés, hogy a derék katona késszebb lesz életét feláldozni, mintsem hogy kötelességét, szolgálatát elhanyagolja s becsületén legkisebb csorbát is üssön; mindennek előtt pedig fényes tulajdona a katonának a harcos szellem, nemzetének, hazájának s alkotmányának hő szeretete."

Már fiatal tiszti szolgálatának idején kitűnt különleges képességeivel, háborús szolgálatát pedig kitüntetéssel honorálták előjáró parancsnokai. Érdemes idézni minősítéseiből. 1824 októberében — egybeközött — ezt írják róla: komoly és megálapodott tiszt, sokirányú tehetséggel, széles nyelvismerettel; kiképzésbeli jártassága nagyon jó, az ellenséggel szemben jól teljesíti kötelességét; alárendeltjeivel szemben jó és méltányos, az ezredben kedvelik; széleskörűen művelt más tudományágakban is, káros szenvedélye nincs.

A későbbi évek minősítései megerősítik az imént olvasottakat, de emellett — még teljesebb képet adva — kiemelik a következőket: Mészáros a váratlan harci feladatok teljesítésében kiemelkedik tisztársai közül; minden esetben egészséges becsvágy fűti, komoly és megálapodott; gyakorlatokon ügyes és felkészült; kiválóan oktat és szereti a próbára tevő, kihívást jelentő feladatokat.

Ács Tibor könyve Mészáros Lázár egész életpályáját bemutatja. Kitér a tudós katona ifjúságára és pályakezdésére (1796—1816); a huszártiszti évtizedekre mind a 7., mind pedig az 5. huszárezredben (e fejezetben kapunk szemléletes bemutatást arról, hogyan lesz az ifjú tisztból az 5. huszárezred parancsnoka); bepillantunk Mészáros Lázár közéleti és tudományos munkásságába (első hadtudományi műve megjelenésétől (1823), a Magyar Tudós Társaság levelező tagságáig (1844—1848)). Külön figyelmet érdemel közéleti munkássága.

„A katonaságról” című akadémiai székfoglalójára olyan időben került sor, amikor hazánkban heves küzdelem folyt a társadalmi haladásért és a nemzeti függetlenségért, de az önálló hadügy megeremtéséért is. Mészáros Lázár — ekkor már gazdag kiképzési és harcevetői tapasztalatainak birtokában — sokoldalúan vizsgálja a társadalom és a hadsereg kapcsolatát, valamint a hadsereg szerepét és funkcióit.

Ács Tibor könyve részletesen elemzi Mészáros Lázár szerepét az 1848—49-es forradalomban és szabadságharcban. Mészáros — Batthyány Lajos miniszterelnök kormányának tagjaként — immár hadügyminiszteri minőségben szolgál. Igaz, emellett még több fontos feladatot is ellát: többek között Bajának — szülővárosának — országgyűlési képviselője, tagja az Országos Honvédelmi Bizottmánynak, de volt két alkalommal hadsereparancsnok is. Tevékenykedett a katonai nevelés főfelügyelőjeként, volt fővezér és vezérkari főnök.

Dramai fordulatokban bővelkedő hónapok és évek voltak ezek! Sikerek és kudarcok váltogatták egymást, de — sajnálatosan — inkább az utóbbiak. Mészáros Lázár gyakran öröklődött a politikai közélet képviselői között, ámbár az országgyűlés és a kormány döntéseit igyekezett minden helyzetben végrehajtani. Volt példa arra, hogy Batthyány miniszterelnök intézkedéseit későn kapta kézhez, más esetekben pedig saját parancsnoki kara követett el végzetes hibákat. Mészáros mindvégig igyekezett megakadályozni — ha kellett, személyes jelenlétével is! —, hogy a csapatok demoralizálódjanak. És volt oka öröme is, mert láthatta, hogy mind az országgyűlés, mind pedig a hadsereg és a széles közvélemény bizik személyében. Hivatalában — szavait idézve — „szorgos napszámosként” intézkedett és dolgozott.

Mészáros Lázárt — kompromisszum-készsége ellenére — nemegyszer érték kudarcok. A gyorsan pergő események megkövetelték tőle, hogy újabb és újabb erőfeszítéseket tegyen a hadsereg szervezeti átalakítására és ellátásának biztosítására. Több esetben került lelki válságba, amikor is felmentését kérte. Aztán — átérezve a hazát fenyegető súlyos veszélyt — a helyén maradt, illetve fővezérséget vállalt. A tragikus fejleményeknek számos összetevőjük volt: Mészáros személyes hibái és korlátai mellett szerepet játszott az ellenség nyomasztó túleréje, a politikai és katonai felső vezetés ellentétei, a kormányzó beavatkozása a hadműveletek irányításába és más egyéb okok.

Könyvünk Mészáros Lázár számkivetésében (1849—1858) töltött éveire is kitér. Ez a közel tíz esztendő akár külön átfogó tanulmány is lehetne Mészáros életéről. Törökországi évek, angliai fogadtatás, letelepedés az Egyesült Államokban, ismét Anglia — és mindez mennyi-mennyi emberi megpróbáltatással!

Ács Tibor hadtörténész olvasmányos könyvvel lepte meg olvasóit. Munkáján mindvégig érezhető, hogy szenvedélyesen szereti — és ismeri — az általa kiválasztott kort, annak minden összefüggésével. A recenzióban — miközben összegző gondolatokat rendez — még egy kérdés felmerül: vajon maradt-e még fehér folt Mészáros Lázár

küzdelmes életpályáján? Ács Tibor szerint: igen. Nos, úgy gondoljuk: talán megbecsült szerzőnkre várna az a további feladat, hogy a még feltáratlan Mészáros-hagyatékot át-

adja nekünk. (Ács Tibor: *Mészáros Lázár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1996. 300 o.*)

Deák Mihály

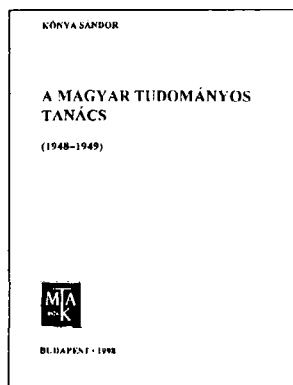
A MÚLTAT BE KELL VALLANI

Derüesebb jövő sejtését is felvillantó öröm olyan történeti művet olvasni, amely nem akar mást, mint szerény célja: a közelmúlt egy intézménye történetének feltárását. Ezúttal kitérített fontosságú intézmény történetéről van szó, a Magyar Tudományos Tanácsról, ami voltaképpen a később, 1949-ben átszervezett Magyar Tudományos Akadémia előtörténete. Azok a módszerek, szervezeti, politikai koncepciók, amelyek 1950-től az MTA működését sok évre meghatározták a Tudományos Tanács működése idején alakultak ki. A Tanácsnak ez is volt a feladata, nemcsak az MTA, de az egész tudományos élet szervezeti, politikai, intézményi kereteinek kialakítása.

Kónya Sándor kutatásai feltárják azt a szervezetet, amely előbb a hároméves népgazdasági terv, majd az ötéves terv szolgálatába — a társadalom fejlődésének szolgálatába kívánta állítani a hazai tudományos élet egészét. Intézkedési körébe tartozott az egyetemeken folyó kutatások áttekintése is. Döntési fórum volt az egyetemi tanárok megtartása vagy nyugdíjazása, esetleg munkaviszonyuk megszüntetése tekintetében. Itt határozták el, milyen új kutatóintézetek alakuljanak vagy melyek szűnjenek meg, melyek maradjanak az egyetemek keretében vagy kerüljenek ki onnan. Több, már 1945 előtt is meglévő kutatóintézet az itt hozott határozatoknak megfelelően került át az Akadémia kutatóhálózatába. Időnként csupán nevének átkeresztelésével, kutatói többségének megtartásával. Vezetőiket azonban rendszerint leváltották, illetve nem egy közülük tovább dolgozhatott alacsonyabb beosztásban.

1948. szeptember 8-án jelent meg a Magyar Tudományos Tanács létesítéséről szóló XXXVIII. sz. törvény, amelynek előkészíté-

sét és parlamenti vitáját a szerző részleteiben is bemutatja. Az előkészítés — a kor meghatározó politikai erejének megfelelően — előbb az MKP, majd MDP illetékes osztályain (Értelmiségi Osztály, majd Pártkollégium) folyt; a továbbiakban is ezek tanácsai, útmutatásai nyomán alakították ki a létrejött Tanács vezetői szempontjaikat, terveiket. A „felügyelő” pártszervek, olykor-olykor megvétozták az MTT tudós-vezetői által kialakított terveket, olykor átsiklottak azok felett.

A könyv szerzője pontosan sorjázza a történéseket, olykor kronológiai, olykor tematikai, s azon belül kronológiai sorrendben. Így nyerhet az olvasó teljes képet az MTT kétéves működéséről. Két nagy fejezet és 12 alfejezet nyújt minden kérdésben részletes eligazítást; s ennek nyomán feltáruul egy rövid életű, de fontos szervezet egész hiteles története. Döntően a Magyar Tudományos Akadémia Levéltárában megőrzött, s fellelhető források alapján, s olyan nyomtatásban megjelent forrásokat sem mellőzve, amelyek egy-egy tudományág művelőitől a tárgykörben már korábban megjelentek. Ezt a történések számára kötelező maga-

tartást, amely evidens, azért tartom szükségesnek kiemelni, mert Kónya Sándor objektív történeti szemléletére jellemző, hogy általában nem konfrontál az idézett forrás és saját véleménye között, csak ott szegezi szembe saját ítéletét más szerző ítéletével, ahol tökéletes bizonyossággal állítható, hogy a mindkettőjük által olvasott és tanulmányozott forrást az idézett szerző „felreértelmezte”.

Tanulmányozásra érdemes ez a mű mindazok számára, akik a közelmúlt hiteles történetének ezt a fontos szegmenstjét ismereni óhajtják. Nem egy meglepetéssel szolgál még a témához közelállók számára is. Tudjuk — források nélkül, megélt tapasztalataink alapján —, hogy 1948-tól veszélyes volt, csak baráti levelezés szintjén is, minden nyugati kapcsolat. Ám hogy a Magyar Tudományos Tanács, amelynek a nemzetközi tudományos élet ápolása is feladata volt, megannyi neves tudós meghívását nemzetközi kongresszusokra negligálta; ez ismereteinken kívül esett. Az UNESCO meghívásait sorra visszautasította az MTT, illetve a működését felügyelő, nem mindig nevesíthető pártfórum, „félrvén” a meghívott tudóst a „nyugati fertőzéstől”, többnyire azonban háborogva azon, miért nem az országnak, miért személyeknek címezik a meghívást a tudományos konferenciákat rendező nyugati országok.

Kónya Sándor műve bevezetőjében feltárja azt a megtorpanást, ami elfogta — már tervezett műve vége felé járva —, amikor Huszár Tibor „A hatalom rejtett dimenziói” című műve a Magyar Tudományos Tanácsról megjelent. Van-e értelme a Tanács történetét megírni? — tette fel magának a kérdést. Történetírásunk vesztesége lett volna, ha nem így dönt. A szociológiai-politikai megközelítés nem helyettesítheti egy fontos intézmény, minden részletre (tervezet, személyi ügyek, költségvetés, egész tudományos apparátus, kutatóhálózat stb.) kiterjedő monografikus feldolgozását. Egyik is, másik is más-más igényt elégít ki; esetleg más-más olvasói igényt is: mindkettő gazdagítja múltunk sokszínű, teljes feltárását. Jó, hogy napjainkban már nemcsak egyetlen „kötelező” szemlélet alapján születnek alkotások. A forrásokból építkező tényfeltárás — sine ira et studio — volt és marad (maradhat) a múlt feltárásának legbiztosabb útja, akkor is, ha különböző „szemléleti, eszmei prekonceptiók” ezt az alapigazságot olykor-olykor elhomályosítani próbálnák. (*Kónya Sándor: A Magyar Tudományos Tanács (1948—1949). A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei. Sorozatszerkesztő: Fekete Géza és Vekérdi László. 1998. 196 o.*)

M. Kondor Viktória

BEÉRKEZETT KÖNYVEK

Julian Chownitz: FÉL ESZTENDŐ A NEGYVENNYOLCAS FORRADALOM MAGYARORSZÁGÁN. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 354 o. Ára: 1250 Ft.

A kötetben az olvasó annak a Geschichte der ungarischen Revolution in den Jahren 1848 und 1849... című kétkötetes műnek a nagyobbik felét kapja kézhez, amelyet a Rieger Kiadó 1849-ben jelentetett meg több füzetben Stuttgartban. Ez a könyv a magyar forradalom történetének egyik első, sőt talán éppen legelső kortársi összefoglalása. Írója közvetlen szemtanú-

ként figyelhette meg a lezajlott eseményeket, s személyes élményei alapján szemléletes képet fest róluk. Voltaképpen emlékirat, amiből nemcsak azt tudhatjuk meg, mi történt 1848-ban Pesten, hanem azt is, mint élte át itt egy radikális német lapszerkesztő az eseményeket. Éppen ez a személyes jelleg teszi a művet érzékletessé és hitelessé. A kötet első ízben jut el magyar nyelven az olvasóhoz. Fordítója, S. Lengyel Márta bevezető tanulmányában hiteles képet fest Chownitz személyéről és életútjáról.

Norbert Elias: A SZOCIOLÓGIA LÉNYEGE. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999. 191 o. Ft

A német társadalomfilozófia nagy nemzedékéhez tartozó Norbert Elias (1897—1990) inkább a történeti szociológiát, semmint a kritikai társadalomelméletet művelte, mint Horkheimer vagy Adorno. Főműve a magyarul is megjelent *A civilizáció folyamata*, amely a civilizálódást a belsővé tett külső kényszerek szaporodásával azonosítja az európai középkor és kora újkor történeti anyagán. Elete alkonyán írta meg a szociológia alapkérdéseit bemutató könyvét, amelynek főgondolata az, hogy a társadalom és annak viszonyai a szüntelen kifejlődés, emergencia állapotában vannak, nem teljesen eredeti elgondolás, viszont újszerű az a részletekbe menő rigorozitás, amellyel megpróbálja levonni e tény módszertani következményeit. Kitűnő munkát végzett a német eredetit hajlékonyan és áttetszően magyarra átültető *Berényi Gábor*, és igen hasznos az a kiegészítő bibliográfia, amelyet *Somlai Péter* állított össze.

JOBBDALI RADIKALIZMUSOK TEGNAP ÉS MA. Szerkesztette *Feill István*. Politikátörténeti Füzetek, Napvilág Kiadó, 1998. 276 o. Ára 1100 Ft.

A kötet az 1993-ban megjelent munka második, bővített kiadása. A szerzők egy része felrészítette, kiegészítette, aktualizálta írását, egyes anyagok kicserélődtek. A tanulmányok írói — köztük *Csepeli György*, *Fehér Ferenc*, *Heller Ágnes*, *Ludassy Mária*, *Ormos Mária* — egyrészt fogalmi, elméleti fogódzkodót adnak az olvasó kezébe, másrészt sokoldalúan tárgyalják a jobboldali radikalizmusok — kiemelten a fasizmus — történelmi alakváltozásait Európában, de betekintést nyújtanak az Egyesült Államokban zajló folyamatokba is.

A RÉGI RÓMA NAPJAI. Összeállította, az előszót, a jegyzeteket és a magyarázatokat írta *Szepessy Tibor*. Balassi Kiadó, Budapest, 1998. 260 o. Ára 1200 Ft.

A szemelvénygyűjtemény az antik Róma magánemberének életét mutatja be, milyen volt környezete, hogyan teltek napjai, mivel töltötte szabadidejét a köztársaságkor utolsó évtizedeiben és az első császárok „arany” Rómájában. Az antik római, valamint későbbi latin és görög szerzők műveiből született válogatás első kiadása harminc éve került a könyvesboltokba. A mostani, némileg módosított második kiadás rangos műfordítók tolmácsolásában, gazdag jegy-

zetapparátussal és képanyaggal kiegészítve nyújtja át a műveket az olvasónak.

Szabó Árpád: ANTIK CSILLAGÁSZATI VILÁGKÉP. Árnyék — naptár — földrajz — geometria. Typotex, 1998. 234 o. Ára 1200 Ft.

A neves klasszika-filológus és az ókori természettudományok nemzetközi szaktekintélye ebben a művében azt mutatja be, hogy az árnyéket vető bot, a gnómón hogyan járult hozzá a 2000—2500 évvel ezelőtti hellén tudomány fejlődéséhez, egyebek között például a Föld gömb alakjának kimutatásához. Az ábrákkal gazdagon illusztrált ismertetésből világosan kirajzolódik, hogy a „botcsinálta” napmegfigyelők hogyan váltak a gnómón-világkép kialakítóivá, egyben a földrajzi helymeghatározás és a naptárkészítés úttörőivé. Mindezek az eredmények annak köszönhetőek, hogy Thalész, Anaximandrosz, Euklidész, Archimédész, Eratoszthenész és kevésbé ismert kortársai geometriai szemlélettel közelítve értelmezték a Nap megfigyelt égi mozgását.

A SZERETKEZÉS KÍNAI TAN-KÖNYVEIBŐL. Válogatta és bevezetéssel ellátta *Tókei Ferenc*. A jegyzeteket írta *Vámos Péter*. Fordította Tókei Ferenc és Vámos Péter. Orientalisztikai Munkaközösség — Balassi Kiadó, Budapest, 1998. 132 o. Ára 900 Ft.

Az Orientalisztikai Munkaközösség Történelem és Kultúra sorozatának 16. kötete a legrégebb kínai „hálószerzői” tanulmányokból közöl válogatást. Az ókori és kora középkori Kína szexuális kultúrája igen fejlett volt. Erre vonatkozóan mintegy húsz éve újabb szövegek kerültek elő korai Han-kori (i.e. 168-ban betemetett) sírok feltáráskor. Az itt megismert új anyagokon kívül néhány olyan szöveget is felvettek a szerkesztők a gyűjteménybe, amelyek eddig sem voltak ismeretlenek, de ennek az irodalomnak jellegzetes termékei. A kötet a régi kínai kultúrának a maga nemében egyedülállóan érdekes és értékes irodalmába enged bepillantást.

Tóth Antal: ÉRDEKVISZONYOK A MAGYAR TÁRSADALOMBAN A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN. Politikátörténeti Füzetek, Napvilág Kiadó, Budapest, 1998. 92 o. Ára 590 Ft.

A rendszerváltás utáni történelmi fejlődés egyik legérdekesebb, s egyben legellentmondásosabb fejezete a politikai és jogi alapintézmények, a gazdasági és társadalmi érdekstruktúrák radikális átalakulása. A

szerző a kérdés általános áttekintése után a társadalmi-gazdasági és politikai érdektérstruktúrák alakulásának főbb jellemzőit elemzi, majd egy új társadalmi érdekorientáció és érdekegyeztetési struktúra létrejöttének esélyeit vizsgálja, számos gyakorlati példára és friss kutatási eredményre támaszkodva.

Tóth József: A GÉPEK GENERÁCIÓS FEJLŐDÉSE. A szerző kiadása, Miskolc, 1998. 91 o. 37 ábra. Ára 500 Ft.

A szerző arra próbál választ adni: lehet-e elavult technológiai eszközökkel dinamikusan fejleszteni egy gazdaságot. A kötet bevezető fejezeteiben megfogalmazza, mit jelent a technológiai generációfogalom, illetve mennyire tisztázatlan az ma is, majd elemzi egy sikertelen generációváltás tanulságait. Kísérletet tesz a technológiai generációváltás körvonalazására és leírja a gépek generációs váltásainak különböző formáit (egyszerű projekció: az elemek kombinálása; ugrásos projekció: rekonstrukciós innováció). Továbbélve elgondolást fogalmaz meg a gépmechanizmusok generációs fejlődésére, egy elméleti modellváltás lehetőségére, illetve biológiai modellek hasznosítására. Felvázolja a mérnökképzés nézete szerint fontosnak tartott iskoláit és javaslatot tesz egy mérnökiskola alapelveire. A bőséges, több mint 300 tételből álló hivatkozás nagyobb része találmányi-szabadalmi és újítási bejelentés és több évtizedre visszanyúló, zömében iparpolitikai/szervezési és publicisztikai munka.

L. Viktor Tóth, Mária Kun, László Szabados (eds): THE INTERACTION OF STARS WITH THEIR ENVIRONMENT; Communications from the Konkoly Observatory of the Hungarian Academy of Sciences, No. 100 (Vol. 12, Part 2), Budapest, 1997. 264 o.

Az 1996 májusi visegrádi workshop és tavaszi iskola során elhangzott előadások, ill. bemutatott poszterek alapján összeállított konferenciakiadvány. Az MTA Csillagá-

szati Kutatóintézetének kiadványa 29 cikket tartalmaz, túlnyomórészt külföldi kutatók munkáit. A széles tematika a csillagfejlődés szinte minden állomását magában foglalja, a csillagok keletkezésétől a szupernóva-maradványokig.

Zseliczky Béla: KÁRPÁTALJA A CSEH ÉS A SZOVJET POLITIKA ÉRDEKTERÉBEN 1920—1945. Politikatörténeti Füzetek, Budapest, 1998. 160 o. Ára 850 Ft.

A szerző Kárpátalja legújabb kori történetéről, sorsfordulóiról, hovatartozási problémáiról, le- és visszacsatolásairól, újraegyesítéséről ad rövid, de dokumentált történelmi elemzést. A téma kutatása az 1990-es évekig a Szovjetunióban nem csak bonyolult, de egyenesen tabu volt. A történészek óvakodtak tőle, mert nem számíthattak arra, hogy objektivitásra törekvő írások a nyilvánosság elé kerüljen. Ez az egyik első munka, amelyből az érdeklődők tudomást szerezhetnek e tájegység 20. századi megpróbáltatásairól. A kismonográfia Kárpátalját, népességének összetételét, illetve annak történelmi alakulását bemutató ismereteket után a konkrét történelmi fejleményekre, és azoknak a leginkább érdekelt országokkal kapcsolatos alapvető aspektusaira összpontosítja figyelmét.

KÉZIKÖNYVEK A K+F TEVÉKENYSÉGHEZ KAPCSOLÓDÓ ADÓZÁSRÓL ÉS VÁMRÓL. OMFB, 1999. 155 o.

A kutatóintézeti vezetők számára fontos kézikönyv bemutatja a K+F-hez kapcsolódó társasági-, személyi jövedelemadó, általános forgalmi adó és vámkedvezményeket, mentességeket, bemutatja továbbá a Központi Műszaki Fejlesztési Alapprogram (KMÜFA) támogatási rendszerét. A kötet összeállítói: *Pölöskei Pálné, Kamuti Ilona, Cserteg Rita*, a Pénzügyminisztérium, *Móla Sándorné*, az OMFB munkatársa. Szerkesztő: *Jávorka Edit*. A kötet szaklektora: *Kékesi László*, a Pénzügyminisztérium helyettes államtitkára.

A Jedlik Ányos-díj kitüntetettjei, 1999

Gödelle István, villamosmérnök, szabadalmi ügyvivő, a Szabadalmi Ügyvivő Kamara elnöke.

Több mint negyed százada magas színvonalon és odaadóan gyakorolja szabadalmi ügyvivői hivatását. Kiemelkedően igényes szakmai munkája eredményeként különösen az elektronika és az energetika területét érintő találmányok szabadalmaztatásában számít szaktekintélynek. Munkásságában fontos elem szabadalomjogi oktatói és publikációs tevékenysége. Számos bel- és külföldi iparjogvédelmi szervezet tagja, elnökségi tagja a Magyar Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Egyesületnek. Meghatározó szerepet játszott a Szabadalmi Ügyvivői Kamara 1996. évi megalakításában, melynek alapító elnökeként sokat tett az iparjogvédelmi képviselői hivatás társadalmi elismertségéért.

Greguss Pál, felfaláló biofizikus, vegyész, az alkalmazott biofizika professzora.

Legjelentősebb szakmai eredményei: a szonoszenzitív anyagok kidolgozása ultrahangok láthatóvá tételére, az akusztikai — ultrahang — holográfia lehetőségének elméleti kimutatása és kísérleti bebizonyítása, a biológiai információfeldolgozás holografikus modelljének kidolgozása, az ultrahangok és lézerek biológiai hatásainak és orvosi alkalmazhatóságának kutatása, a központelvű leképzés elméletének és az erre alapozott panoramikus gyűrűs lencsének — PAL optika — és mérés technikai alkalmazásainak — radiális metrológia — kidolgozása. Számos nemzetközi tudományos szakmai szervezet megbecsült tagja. Kutatói eredményességét hazánkban és külföldön szabadalmaztatott és úttörő programokban alkalmazott találmányok és igényes publikációk egész sora illusztrálja.

Marosi György, villamosmérnök, szabadalmi ügyvivő, a Magyar Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Egyesület főtitkára.

A hazai iparjogvédelmi kultúra társadalmi-gazdasági hatókörét állandóan tágító innovációs, pénzügyi, illetve 1993-tól vállalatvezető. A Magyar Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Egyesületnek 1985-től főtitkárhelyettese, majd 1990-től — immár harmadik periódusban — főtitkára. Szakmai társadalmi munkássága középpontjában a különböző szűkebb jogterületek közötti kapcsolatok megerősítése, a szellemi tulajdont védő egyes oltalmi formák együttes alkalmazását szolgáló piaci magatartás szorgalmazása áll. Tevékenységének meghatározó szerepe van a MIE tudományos kutatást, műszaki fejlesztést és a hazai innovációt hatékonyan támogatni képes, nyitott és elismert szakértői szerepkörének megteremtésében és folyamatos erősítésében.

Podmaniczky András, felfaláló fizikus, vállalkozó, a MTESZ OPAKFI Szakosztályának elnöke.

Az alkalmazott optika nemzetközileg is elismert fizikus képviselője. Eredményeinek többsége a lézerek mérés technikai, információtechnológiai és ipari alkalmazására, illetve az akusztó-optikai modulátorokra és fényeltérítőkre vonatkozik. Jelentős szerepet vállalt a hazai és külföldi optikai szervezetek közötti kapcsolat kiépítésében; az 1980 óta rendszeresen itthon megrendezett nemzetközi optikai konferenciák egyik fő szervezője.

A MTESZ Optikai, Akusztikai és Filntechnikai Szakosztályának elnöke, az SPIE magyarországi szervezetének elnökségi tagja, az Európai Fizikai Társulat Optikai Tagozata Intézőbizottságának volt tagja. Számos tudományos publikáció szerzője, tanulmányait 19 szabadalom védi, nagyobbik részük külföldön is oltalom alatt áll; hasznosításukban tevékeny részt vállal.

Töke László, felfaláló vegyész mérnök, akadémikus, a BME egyetemi tanára.

A Budapesti Műszaki Egyetem szerves kémiai, majd szerves kémiai technológiai tan-székén végzett lelkiismeretes oktatói munkássága mellett kimagasló eredményeket ért el az alkaloidkémia, a gyógyszeres és a növényvédőszeres szintézis felőli kutatási területen. Több évtizedes kutatómunkája kiterjedt a koronaéterek szintézisére és felhasználására ionszelektív elektródokban, az enantioszelektív szintézisre és a foszfororganikus vegyületekre is. Jelentős műszaki alkotói munkásságát tudományos közlemények sora és több mint félszáz szabadalmazott találmány társszerzősége fémjelzi. Kutatói és oktatói munkásságát magas szintű iparjogvédelmi tudatosság és szakértelem kíséri.

CONTENTS

Risks and Safety in the Food Industry

Following up on our January issue that discussed the risks arising from new technologies, we now turn to the safety of the food supplied to an ever growing number of people. Without new technologies the food industry would be heavily handicapped. On the other hand, approximately 70% of the poisonous substances affecting human health are carried into our organisms by the food we take in. Food quality and food safety have indeed become world problems. The Agrarian Department of the Hungarian Academy of Sciences devoted a special meeting to these problems last May. Our special section discusses some of the principal issues raised.

Foreword (<i>Ferenc Kovács</i>)	385
<i>Árpád Somogyi</i> : Food safety regulation in the EU	387
<i>Miklós Füzti</i> : BSE and other prion diseases	390
<i>Pál Rafael</i> : Mycotoxin in fodder	395
<i>Ilona Banczerowski—Ildikó Világi—László Détári—Judit Dóczi—Tibor Kukorelli</i> : Mycotoxins in foods	403
<i>Melinda Kovács Zomborszky</i> : Fumonisin toxins in pigs	407
<i>Béla Fazekas</i> : Domestic manufacturing of fumonisin toxins	414
<i>Béla Nagy—Gábor Szmollény—Sándor Kovács—Zoltán Bitay</i> : Salmonellosis — renewed challenges	419
<i>Róbert Angelusz—Erzsébet Bokodi—Béla Falussy—Róbert Tardos</i> : The livelihood of scholars and scientists in Hungary	424
<i>Gábor Faludi</i> : Royalties and taxation	433
Science Policy	
<i>Gyula Horváth</i> : Research, higher education, and regional development	447
<i>Ferenc Vajda</i> : Research and the new information technologies	459
Question of the Month	
Does Hungarian participation in the EU's 5th R+D programme pay for itself? (Answer by <i>Ádám Török</i>)	464
Technical Hungarian	
Sports and the media (<i>Bernadett Tóth Vincze</i>)	468
Look Afield	470
Debates and Opinions	483
Book Reviews	490

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó Rt. igazgatója.

A szedés a Magyar Tudomány szerkesztőségében számítógépen készült.

A nyomtatás és kötés az Akadémiai Nyomdában készült.

Felelős vezető: Reisenleitner Lajos — Martonvásár, 1999., nyomdai táskaszám: 2077

Felelős szerkesztő: Hernádi Miklós

Számítógépes műszaki szerkesztő: Takács István

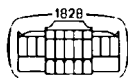
Megjelent: 11,2 (A/5) iv terjedelemben

HU ISSN 0025-0325

Magyar Tudomány

A szám szerzői:

- Angelusz Róbert*, a szociológiai tud. kand., egy. tanár (ELTE)
Balogh Tibor, a fil. tud. doktora, főisk. tanár (Juhász Gyula Tanárképző Főiskola)
Banczerowski Januszné, a biológiai tud. kand., főtanácsos (MTA Természettud. Főosztály)
Bencze Gyula, a fizikai tud. doktora, tud. tanácsadó (KFKI RMK1)
Bitay Zoltán igazgató főorvos (Bábolnai Állategészségügyi Központ)
Bokodi Erzsébet statisztikus (KSH)
Deák Mihály a hadtud. kand.
Détári László, a biológiai tud. kand., egy. docens (ELTE)
Dóczy Judit Ph.D.-hallgató
Faludi Gábor jogi igazgató (ARTISJUS)
Falussy Béla, a szociológiai tud. kand., oszt. vezető (KSH)
Fazekas Béla Ph.D. oszt. vezető (Debreceni Állateü. Állomás)
Fehér Márta akadémiai doktor., tszv. egy. tanár (BME)
Füzi Miklós fő. vezető főorvos (ANTSZ)
Gácsi Zoltán, a fizikai tud. kand., tudományos főmunkatárs (MTA ATOMKI)
Horváth Gyula, a közgazdtud. kand., főigazgató (MTA Regionális KK.)
Juhász Dezső, a nyelvtud. kand. (ELTE)
M. Kondor Viktória könyvtáros
Kovács Ferenc, az MTA r. tagja, osztályelnök (MTA Agrártudományok Osztálya)
Kovács Sándor, igazgató főorvos (Országos Élelmiszervizsgáló Intézet)
Kukorelli Tibor, a biológiai tud. kand., egy. docens (ELTE)
Nagy Béla, az MTA lev. tagja, igazgató (Állatorvos-tud. Kutint)
Niederhauser Emil, az MTA r. tagja, egy. tanár (ELTE)
Rafai Pál, az állatorvos-tud. kand., tsz. egyetemi tanár (Állatorvos-tud. Egyetem)
Somogyi Árpád, Ph.D., oszt. vezető (EU Bizottság Brüsszel)
Szabados László, a fizikai tud. doktora, tud. főmunkatárs (MTA Csillagászati Kut. Int.)
Szabó B. István tszv. egy. docens (ELTE)
Szmollény Gábor, állatorvos, tud. munkatárs (Állatorvos-tud. Kutint.)
Tandos Róbert, a szociológiai tud. kand., tud. főmunkatárs (MTA Kommunikációs Kut.cso.)
Tóthné Vincze Bernadett tanár (Miskolc)
Vajda Ferenc, a műszaki tudomány doktora, igazgató (MSZKI)
Vajda György Mihály akadémiai doktor, emeritus prof. (JATE)
Világi Ildikó, Ph.D., egy. adj. (ELTE)
Zolnai László, a fizikai tud. kand., tud. főmunkatárs (MTA ATOMKI)
Zomborszkyne Kovács Melinda, az állatorvos-tud. kand., tszv. egyetemi docens (PATE TK)

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

Ára: 252,- Ft

TARTALOMJEGYZÉK

Kockázat és biztonság az élelmiszer-gazdaságban

Előszó (Kovács Ferenc)	385
Somogyi Árpád: Az élelmiszer biztonságának szabályozása az Európai Unióban	387
Füzi Miklós: BSE és egyéb prion betegségek	390
Rafai Pál: A takarmány-alapanyagok mikotoxin szennyezettsége	395
Banczerowski Januszné—Világi Ildikó—Déári László—Dóczi Judit—Kukorelli Tibor: Mikotoxinok az élelmiszerekben	403
Zomborszkyne Kovács Melinda: Fumonizin toxinok vizsgálata sertésekben	407
Fazekas Béla: Fumonizin toxinok hazai előállítása, állat- és humán-egészségügyi vonatkozásai	414
Nagy Béla—Szomlányi Gábor—Kovács Sándor—Büty Zoltán: Szalmonellák és szalmonellózisok — megújuló kihívások	419
Angelusz Róbert—Bokodi Erzsébet—Falussy Béla—Tardos Róbert: Akadémiai fokozattal rendelkezők	424
Faludi Gábor: Az alkotói díjak közterhei	433

Tudománypolitika

Horváth Gyula: Kutatás, felsőoktatás és regionális átalakulás	447
Vajda Ferenc: Tudományos kutatás és együttműködés informatikai bázison	459

A hónap kérdése

Lehet-e nyereséges magyar szempontból a részvétel az EU 5. kutatás-fejlesztési keretprogramjában? (Válaszol: Török Ádám, a közgazdaság-tudomány doktora, az OMFH Hivatalának elnöke)	464
--	-----

Szakmagyar

Sportnyelvünk a médiában (Tóthné Vincze Bernadett)	468
--	-----

Kitekintés

Meddig lesz világ a világ? (Bencze Gyula); Egy nagy tudományos gondolkodó (Nyíri Pál); Talajvédelem inka módra (tenyégé); Közgazdászok a paramétereikről, értékeikről és gazdaságpolitikáikról (Simonovits András); Élen az élettudományok finanszírozása Nagy-Britanniában (Sz.Zs.); A Holocaust és a tudomány (Pelle János); A svéd felsőoktatás (Makkay Lilla); (Összeállította: Szentgyörgyi Zsuzsa)	470
--	-----

Viták—vélemények

Sötétben minden téhen fekete? (Fehér Márta)	483
Az értelem: fény a sötétben (Bencze Gyula)	486
Válaszolunk, de mire? (Zolnai László—Gácsi Zoltán)	488

Könyvszemle

A magyar polgári filozófia emlékezete (Vajda György Mihály)	490
Simonyi Károly: A fizika kultúrtörténete (Szabados László)	493
Merre van előre? (Szabó B. István)	496
Emlékkönyv (Juhász Dezső)	499
Rendhagyó szerb irodalomtörténet — magyarul (Niederhauser Emil)	502
A lelki egészség tudósa (Balogh Tibor)	503
Katona, politikus, akadémikus (Deák Mihály)	505
A múltat be kell vallani (M. Kondor Viktória)	507
Beérkezett könyvek	508

A Jedlik Ányos-díj kitüntetettjei, 1999	511
---	-----